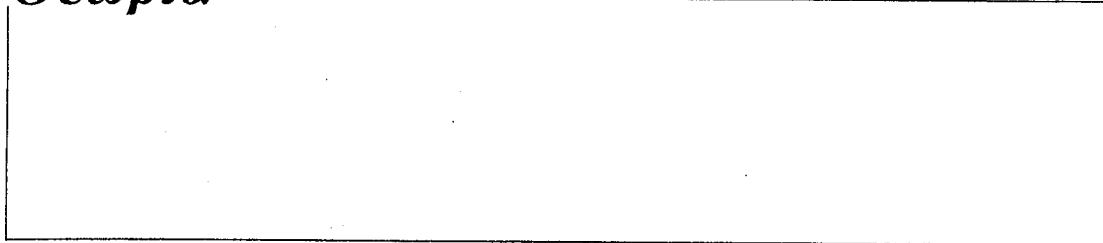

Θεωρία

Κοινοτικός δικαστής και οικονομικό σύνταγμα: η συμβολή του ΔΕΚ στη διαμόρφωση του συντακτικού οικονομικού προτύπου της Ευρωπαϊκής Κοινότητας

Του ΚΟΣΜΑ ΜΠΟΣΚΟΒΙΤΣ
Δικηγόρου, Δ.Ν.

- I. Εισαγωγικά: αντιλήψεις περί οικονομικού συντάγματος και ο ρόλος του δικαστή.
- II. Η ερμηνευτική αποτύπωση του οικονομικού προτύπου των κοινοτικών Συνθηκών.
 - A. Η νομολογιακή εξέλιξη: οι κοινοτικές ελευθερίες και οι κανόνες ανταγωνισμού ως μέσα οικονομικής απελευθέρωσης.
 - 1) Ο δραστικός περιορισμός του οικονομικού παρεμβατισμού των κρατών μελών.
 - α) Η επέκταση του ελέγχου στην ύπαρξη και το εύρος των δημοσίων μονοπωλίων.
 - β) Ο έλεγχος νομοθετικών ρυθμίσεων που περιορίζουν την οικονομική ελευθερία: το σωρευτικό αποτέλεσμα των κοινοτικών απαγορεύσεων.
 - 2) Οι δεσμεύσεις του κοινοτικού νομοθέτη από τις θεμελιώδεις αρχές της κοινής αγοράς.
 - B. Τα όρια της νομολογιακής εξέλιξης: η αποφυγή ενός αυστηρού και απολύτως συνεκτικού φιλελεύθερου προτύπου.
 - 1) Οι δυνατότητες κρατικού παρεμβατισμού: οι διασφαλιστικές ρήτρες υπέρ των κρατών μελών και τα όρια των κοινοτικών απαγορεύσεων.
 - 2) Η ευρεία ερμηνεία του πλαισίου παρεμβάσεων του κοινοτικού νομοθέτη.
- III. Δικαιοδοτική ανάπτυξη του οικονομικού συντάγματος και σχέσεις με την νομοθετική εξουσία.

- A. Οι αλληλεπιδράσεις με τον κοινό και τον συντακτικό νομοθέτη κατά την αποτύπωση του οικονομικού προτύπου
- B. Ο βαθμός ελέγχου των επιλογών του κοινοτικού και των εθνικών νομοθετών κατά την εφαρμογή του οικονομικού προτύπου

I. Εισαγωγικά: αντιλήψεις περί οικονομικού συντάγματος και ο ρόλος του δικαστή

Ο όρος οικονομικό σύνταγμα (Wirtschaftsverfassung) μπορεί να εκληφθεί με ουδέτερο τρόπο ως συνώνυμος του όρου οικονομική τάξη, των βασικών δηλαδή αρχών και κανόνων λειτουργίας που διέπουν την οικονομική διαδικασία¹. Ωστόσο, από την εποχή του μεσοπολέμου στην Γερμανία έχει συνδεθεί με μια συγκεκριμένη θεώρηση του δικαίου, της οικονομίας και των μεταξύ τους σχέσεων, σύμφωνα με την οποία η οικονομική ελευθερία δεν μπορεί να εξασφαλισθεί παρά σε μια φιλελεύθερη τάξη, οι βασικοί κανόνες της οποίας αποτυπώνονται σε νομικούς κανόνες και εντάσσονται στην έννομη τάξη ως μέρος του ουσιαστικού συντάγματος². Το οικονομικό σύνταγμα ανταποκρίνεται σε μια θεμελιώδη και συνολική απόφαση της πολιτικής κοινότητας που ισχύει ως κανόνας δικαίου και ορίζει το πρότυπο και τις αρχές λειτουργίας της οικονομικής διαδικασίας σε σχέση μάλιστα με το καίριο πρόβλημα των μορφών και των ορίων των κρατικών παρεμβάσεων στην λειτουργία της αγοράς³. Ανεξαρτήτως του εάν ακολουθεί κανείς τις φιλελεύθερες παραδοχές της σχολής του Ordoliberalismus⁴, είναι σαφές ότι η θεωρία περί οικονομικού συντάγματος, στο μέτρο που εγγράφει τα προβλήματα της οικονομίας στην γλώσσα του δικαίου, ξεφεύγει από το συγκεκριμένο ιστορικό της πλαίσιο και θέτει εμφατικά το ζήτημα των σχέσεων δικαίου και οικονομίας, κράτους και αγοράς, ρυθμίσεως και οικονομικής ελευθερίας, με τρόπο πάντοτε επίκαιρο για την

1. Βλ. ενδεικτικά P. BADURA, Θεμελιώδη προβλήματα του οικονομικού συνταγματικού δικαίου, 24 NoB 1976, σ. 833επ., L.-J. CONSTANTINESCO, Το οικονομικό σύνταγμα της ΕΟΚ, Αρχείο Κοινοτικού Δικαίου 1980, σ. 5επ., 7.

2. Αν και όχι απαραίτητα με την μορφή γραπτών κανόνων συνταγματικής ισχύος.

3. F. BÖHM, Wettbewerb und Monopolkampf, Köln, Carl Heymanns Verlag, 1933 (ανατύπωση 1964), ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ Die Ordnung der Wirtschaft als geschichtliche Aufgabe und rechtsschöpferische Leistung, Stuttgart-Berlin, Rohlhammer, 1937.

4. Σχετικά με το θεωρητικό ρεύμα που έμεινε γνωστό ως Ordoliberalismus, ή ως σχολή του Freiburg, από τους ιδρυτές της, τον οικονομολόγο W. Eucken και τον νομικό F. Böhm, βλ. γενικά D. GERBER, Constitutionalizing the Economy: German Neo-liberalism, Competition Law and the New Europe, 42 American Journal of Comparative Law, σ. 25επ.

νομική επιστήμη, εν όψει μάλιστα της διαδικασίας οικονομικής ενοποίησης στην οποία συμμετέχουν τα 15 κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο ευρωπαϊκό επίπεδο τίθενται ειδικότερα δύο κύρια και στενά συνδεδεμένα ζητήματα. Αφενός μεν ανακύπτει το ερώτημα, εάν οι κανόνες των ιδρυτικών Συνθηκών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας επιβάλλουν ένα συγκεκριμένο οικονομικό πρότυπο στα κράτη μέλη, και δη αυτό της αγοραίας οικονομίας, με συνακόλουθο περιορισμό των μέσων οικονομικής πολιτικής που μπορούν να εφαρμοσθούν σε εθνικό επίπεδο. Αφετέρου δε ερευνάται, εάν τα κοινοτικά όργανα υπόκεινται, από την πλευρά τους, σε ανάλογους περιορισμούς σε ό,τι αφορά τα μέτρα οικονομικής πολιτικής στο επίπεδο της Ένωσης⁵.

Από την άποψη του δικαστικού ελέγχου που μπορεί να ασκήσει το ΔΕΚ, πρέπει ωστόσο να υπογραμμισθεί ότι δεν αρκεί απλώς η αναζήτηση του οικονομικού προτύπου που απορρέει από τους κανόνες των ιδρυτικών Συνθηκών, αλλά απαιτείται ακόμη να εξετασθεί κατά πόσον είναι δυνατόν να συναχθούν από τους ίδιους κανόνες και την οικονομία των Συνθηκών αρχές και ερμηνευτικά κριτήρια επί τη βάση των οποίων να μπορούν να λυθούν διαφορές σχετικά με τις παρεμβάσεις των δημόσιων αρχών στην οικονομία⁶. Στο πλαίσιο της προβληματικής του οικονομικού συντάγματος θα πρέπει έτσι να διακρίνουμε μεταξύ: α) του οικονομικού προτύπου που θέτουν οι Συνθήκες, ενδεχομένως και αρνητικά, δια του αποκλεισμού κάθε αυστηρού προτύπου, β) των δυνατοτήτων δικαστικού ελέγχου της δράσης του νομοθέτη επί τη βάση συνταγματικών αρχών και γ) των πρακτικών περιορισμών που συνεπάγεται για τον εθνικό νομοθέτη η πρόοδος και το «σωρευτικό αποτέλεσμα» της διαδικασίας οικονομικής ενοποίησης⁷.

Οι θεωρητικές διχογνωμίες σχετικά με την μορφή του οικονομικού προτύπου των ιδρυτικών Συνθηκών οδηγούν σε διαφορετικές αντιλήψεις περί κοι-

5. Ακριβέστερα, το οικονομικό σύνταγμα αναφέρεται στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα στην οποία ανατίθεται η διαχείριση του οικονομικού χώρου και καταχρηστικά στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως συγκεφαλαιωτικό θεσμό με θεματικά αντικείμενα που υπερβαίνουν το οικονομικό πεδίο.

6. Βλ. τις διεισδυτικές και πάντοτε επίκαιρες παρατηρήσεις του P. VERLOREN VAN THEMAAT, Die Aufgabenverteilung zwischen dem Gesetzgeber und dem Europäischen Gerichtshof bei der Gestaltung der Wirtschaftsverfassung der Europäischen Gemeinschaften, in: Eine Ordnungspolitik für Europa, Festschrift H. Von der Groeben, Baden-Baden, Nomos, 1987, σ. 425επ.

7. Πρβλ. W. SAUTER, The Economic Constitution of the European Union, 4 Columbia Journal of European Law 1998, σ. 27επ., 29.

νοτικού οικονομικού συντάγματος⁸, οι οποίες, με την σειρά τους, σηματοδοτούν διαφορετικούς ρόλους του κοινοτικού δικαστή, όχι μόνο σε ό,τι αφορά τον βαθμό ελέγχου της δράσης του νομοθέτη, αλλά και γενικότερα σχετικά με την συμβολή της κοινοτικής δικαιοσύνης στην οριστική αποτύπωση του οικονομικού προτύπου της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Μπορεί κανείς να αντιπαραβάλει σε αυτό το σημείο δύο βασικές θεωρητικές θέσεις. Από την μία πλευρά, η σχολή του Ordoliberalismus, ως κυριότερη τάση των φιλελεύθερων θεωρήσεων⁹, πρεσβεύει ότι οι ιδρυτικές Συνθήκες καθιερώνουν και σε τελευταία ανάλυση δεν νομιμοποιούνται παρά μόνο στην βάση του προτύπου της αγοραίας οικονομίας, το οποίο επιτρέπει δημόσιες παρεμβάσεις αποκλειστικά στην προοπτική των διορθώσεων οριακών δυσλειτουργιών της αγοράς.

Σύμφωνα με την αρχική σύλληψη του Ordoliberalismus, το οικονομικό σύνταγμα καθιερώνει πρωταρχικά μία αποκεντρωμένη οικονομική τάξη ιδιωτικού δικαίου (Privatrechtsordnung), που βασίζεται στην ιδιωτική αυτονομία και την ελευθερία των συναλλαγών (Verkehrswirtschaft) και εξουσιοδοτεί τα οικονομικά υποκείμενα με την αναγκαία (συμβατική) εξουσία για να εφαρμόσουν και να συντονίσουν την δράση τους στο πλαίσιο του μηχανισμού της αγοράς και μέσω του συστήματος τιμών¹⁰. Παράλληλα με την θεσμοποίηση και την νομική επένδυση του πλαισίου λειτουργίας της αγοραίας οικονομίας, το οικονομικό σύνταγμα οφείλει να εξασφαλίζει, ως δεύτερη συνιστώσα, την λειτουργία ενός συστήματος ανόθευτου ανταγωνισμού, προβλέποντας κανόνες που περιορίζουν ή και απαγορεύουν τις αντιανταγωνιστικές συμπράξεις (cartels) και την δημιουργία μονοπωλίων στην αγορά, των οποίων η εφαρμογή ανατίθεται σε μία ανεξάρτητη αρχή ανταγωνισμού. Πέραν των δύο αυτών θεμελιωδών λειτουργιών, της δημιουργίας δηλαδή του απαραίτητου νομικού πλαισίου της οικονομίας της αγοράς και της επιβολής των κανόνων ανταγω-

8. Βλ. γενικά σχετικά με την διάκριση μεταξύ της έννοιας και των αντιλήψεων περί Συντάγματος Α. ΠΑΠΑΤΟΛΙΑ, Από τις εναλλακτικές αντιλήψεις για το Σύνταγμα στα εναλλακτικά σχέδια για την συνταγματική επιστήμη, 47 ΝοΒ 1999, σ. 885επ.

9. Για μία συγκριτική ανάλυση της σχολής του Freiburg σε σχέση με την σκέψη του F. Hayek και την νεο-φιλελεύθερη σχολή του Chicago, βλ. M. STREIT, Economic Order, Private Law and Public Policy: The Freiburg School of Law and Economics in Perspective, Journal of International and Theoretical Economics 1992, σ. 675επ.

10. Βλ. ακόμη από τα έργα του F. BÖHM, Wirtschaftsordnung und Staatsverfassung, Tübingen, Mohr, 1950, σ. 16επ., καθώς και E. J. MESTMÄCKER, Recht und ökonomisches Gesetz, Baden-Baden, Nomos, 2e Aufl., 1984, σ. 33 και 59επ.

νισμού, ο νομοθέτης και η διοίκηση οφείλουν να αποφεύγουν σε κάθε περίπτωση *ad hoc* παρεμβάσεις, οι οποίες τείνουν, κατά κανόνα, να ευνοήσουν ορισμένες κοινωνικό-επαγγελματικές ομάδες εις βάρος άλλων. Σύμφωνα με την ίδια θεώρηση, το γενικό συμφέρον θα πρέπει να προωθείται μέσω της ομαλής λειτουργίας της αγοράς και στο πλαίσιο των κανόνων του ανταγωνισμού, ενώ κάθε αντίθετη νομοθετική παρέμβαση συνιστά προσβολή της νομικά κατοχυρωμένης οικονομικής ελευθερίας των ιδιωτών, η οποία προστατεύεται από τα δικαστήρια βάσει της αρχής του κράτους δικαίου.

Η σχολή του Ordoliberalismus, η οποία επηρέασε σημαντικά την πορεία της μεταπολεμικής Γερμανίας¹¹, διείδε εξ αρχής στην Συνθήκη της Ρώμης με την οποία συνεστήθη η τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα ένα πρότυπο οικονομικού συντάγματος, το οποίο βασίζεται στην *ενοποίηση των αγορών*¹². Η εγκαθίδρυση της κοινής αγοράς προϋποθέτει πράγματι, κατά πρώτο λόγο, την εφαρμογή των θεμελιωδών ελευθεριών κυκλοφορίας των αγαθών (εμπορευμάτων και υπηρεσιών) και των παραγωγικών συντελεστών (εργαζομένων, επιχειρήσεων, κεφαλαίων), οι οποίες αντιτάσσονται ως απαγορεύσεις στα κράτη μέλη και περιορίζουν δραστικά την δυνατότητα θεσπίσεως μέτρων που επηρεάζουν δυσμενώς τις ενδοκοινοτικές συναλλαγές. Το σημαντικότερο δε σημείο έγκειται στο ότι οι ελευθερίες κυκλοφορίας λειτουργούν στην πράξη ως ατομικά δικαιώματα των ιδιωτών έναντι της δημόσιας εξουσίας και επιτρέπουν την προσβολή ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, και, μέσω της προδικαστικής παραπομπής, ενώπιον του ΔΕΚ, κρατικών ρυθμίσεων που περιορίζουν τις ενδοκοινοτικές συναλλαγές. Ως αναγκαίο συμπλήρωμα των ελευθεριών κυκλοφορίας, οργανώνεται περαιτέρω ένας προωθημένος μηχανισμός κανόνων ανταγωνισμού από την Επιτροπή κατά το πρότυπο του Bundeskartellamt με σκοπό την καταπολέμηση των ιδιωτικών εμποδίων στην ενοποίηση των αγορών και την λειτουργία ενός συστήματος ανόθευτου ανταγωνισμού εντός της κοινής αγοράς¹³. Υπ' αυτό το πρίσμα, τα κοινοτικά όργα-

11. D. GERBER, *ό.π.*, 42 *American Journal of Comparative Law* 1994, σ. 57επ.

12. Από μία πλούσια βιβλιογραφία, βλ. ιδίως την συνθετική θεώρηση του P. BEHRENS, *Die Wirtschaftsverfassung der Europäischen Gemeinschaft*, in: G. BRÜGGERMEIER (Hrsg.), *Verfassungen für ein ziviles Europa*, Baden-Baden, Nomos, 1994, σ. 73επ. και τις εκεί παραπομπές. Βλ. επίσης από οικονομική άποψη M. STREIT & W. MUSSLER, *The Economic Constitution of the European Community: From «Rome» to «Maastricht»*, 1 *European Law Journal* 1995, σ. 5επ.

13. Αξίζει να σημειωθεί ότι υπεύθυνοι της κοινοτικών πολιτικών κατά τις πρώτες δεκαετίες της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας ανέλαβαν Γερμανοί, υπέρμαχοι της scho-

να δεν νομιμοποιούνται να παρεμβαίνουν νομοθετικά στο χώρο της οικονομίας παρά μόνο για την προώθηση της ενοποιήσεως των αγορών και την εξάλειψη των εμποδίων στις διασυνοριακές συναλλαγές και των στρεβλώσεων του ανταγωνισμού που προκαλούνται από τις διαφορές μεταξύ των εθνικών νομοθεσιών¹⁴.

Από την πλευρά του, ο κοινοτικός δικαστής επιφορτίζεται, κατά πρώτο λόγο, με την προστασία των δικαιωμάτων των οικονομικών υποκειμένων, όπως κατοχυρώνονται από τις διατάξεις της Συνθήκης της Ρώμης περί θεμελιωδών ελευθεριών. Παράλληλα, το ΔΕΚ οφείλει να ελέγχει την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού από την Επιτροπή, κυρίως όμως θα πρέπει να μεριμνά έτσι ώστε η άσκηση των ρυθμιστικών αρμοδιοτήτων των κοινοτικών οργάνων να μην υπερβαίνει το προαναφερθέν πλαίσιο της εξαλείψεως εμποδίων και στρεβλώσεων του ανταγωνισμού και να μην παρακωλύεται, μέσω ad hoc παρεμβάσεων, η ομαλή λειτουργία των κανόνων της αγοράς εντός της Κοινότητας.

Στις αμιγώς φιλελεύθερες παραδοχές και επιλογές του Ordoliberalismus αντιτάσσεται από σειρά συγγραφέων μια πιο πραγματιστική θεώρηση, σύμφωνα με την οποία η λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς δεν αρκεί για να θεμελιώσει και να εξηγήσει επαρκώς πληθώρα στοιχείων της ενοποιητικής διαδικασίας, όπως συνάγονται από τις ιδρυτικές Συνθήκες, τόσο στην αρχική τους μορφή όσο και ύστερα από τις τροποποιήσεις που επέφεραν η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, η Συνθήκη του Μάαστριχτ και η Συνθήκη του Άμστερνταμ. Εντελώς ενδεικτικά, η λειτουργία εξαρχής της κοινής αγροτικής πολιτικής και η μετέπειτα πρόβλεψη πολιτικών οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, προώθησεως της συνεργασίας στον βιομηχανικό τομέα, ενθαρρύνσεως της έρευνας και της τεχνολογικής αναπτύξεως και συντονισμού των δημοσίων επενδύσεων με την μορφή διευρωπαϊκών δικτύων καταδεικνύουν ότι η δράση των κοινοτικών οργάνων δεν περιορίζεται στην νομική και θεσμική πλαισίωση της οικονομίας της αγοράς και την προώθηση της οικονομικής αποτελεσματικότητας αποκλειστικά μέσω των κανόνων ανταγωνισμού¹⁵. Παρ'ότι οι κα-

λής του Freiburg, όπως ιδίως ο W. Hallstein, πρόεδρος της Επιτροπής, και ο H. von der Groeben, υπεύθυνος της πολιτικής ανταγωνισμού, με άμεση συνέπεια την ισχυρή επιρροή των αντιλήψεων του Ordoliberalismus εντός της κοινοτικής γραφειοκρατίας.

14. E. J. MESTMÄCKER, On the Legitimacy of European Law, 58 *Rabels Zeitschrift* 1994, σ. 615επ.

15. J. MERTENS DE WILMARS, Réflexions sur l'ordre juridico-économique de la Communauté européenne, in: J. DUTHEIL DE LA ROCHÈRE et J. VANDAMME, *Interventions publiques et droit communautaire*, Paris, Pedone, 1988, σ. 15επ., 21επ., W. SAUTER, *ό.π.*, 4

νόνες σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία και τον ανταγωνισμό περιέχουν μια οικονομική μεθοδολογία μεταβάσεως προς την κοινή αγορά, η αρχή της οικονομίας της ανοικτής αγοράς με ελεύθερο ανταγωνισμό, όπως καθιερώνεται από την Συνθήκη του Μάαστριχτ¹⁶, δεν επιβάλλει ένα αυστηρό και πλήρως καθορισμένο οικονομικό πρότυπο λειτουργίας της ενιαίας πλέον αγοράς, υπό την έννοια ότι οι ιδρυτικές Συνθήκες δεν αντιτίθενται σε παρεμβάσεις των δημόσιων αρχών για λόγους που δεν περιορίζονται στην στήριξη των μηχανισμών της αγοράς, αλλά μπορούν κάλλιστα να θεμελιώσουν λειτουργίες μίας μεικτής οικονομίας (π.χ. αναδιανεμητική πολιτική, ή ακόμη προστασία δημοσίων αγαθών, όπως το περιβάλλον και η υγεία, με μέτρα που περιορίζουν τον ανταγωνισμό). Με την αντίληψη περί του ανοικτού χαρακτήρα του οικονομικού προτύπου των Συνθηκών δεν αμφισβητείται κατ'αρχήν ότι το κοινοτικό οικονομικό σύνταγμα λαμβάνει ως αφετηρία το σύστημα της οικονομίας της αγοράς, ο συλλογισμός προχωρεί όμως ένα βήμα περαιτέρω και δέχεται ότι οι διατάξεις της Συνθήκης με τις ασάφειες και τις αντινομίες μεταξύ διαφορετικών επιμέρους στόχων και κοινοτικών πολιτικών αφήνουν στην πραγματικότητα ανοικτή την οριστική διαμόρφωση του οικονομικού προτύπου της Κοινότητας¹⁷.

Υπ' αυτή την θεώρηση, ο ρόλος του δικαστή εμφανίζεται εκ πρώτης όψεως περιορισμένης εμβέλειας, δεδομένου ότι υπογραμμίζεται η ευρεία διακριτική ευχέρεια του νομοθέτη για την λήψη μέτρων οικονομικής πολιτικής μετά από συνολική αξιολόγηση και στάθμιση των συγκρουόμενων συμφερόντων¹⁸, ενώ

Columbia Journal of European Law 1998, σ. 49επ.

16. Άρθρα 3Α και 102Α (νυν 4 και 98) ΣυνθΕΚ. Σχετικά με το οικονομικό πρότυπο που καθιερώνει η Συνθήκη του Μάαστριχτ, βλ. Ν. ΣΚΑΝΔΑΜΗΣ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο. Θεσμοί και έννομες τάξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Αθήνα, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 3η έκδοση, 1997, σ. 360επ., ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Θεσμική και πολιτική άρθρωση της κοινοτικής οικονομικής τάξης: Πολιτικό και Εξωτερικό κράτος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, in: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ Κράτος, Δίκαιο και Κοινωνία στην ενοποιημένη Ευρώπη, Αθήνα, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1994, σ. 243επ., 252επ.

17. Βλ. κυρίως L.-J. CONSTANTINESCO, ό.π., Αρχείο Κοινοτικού Δικαίου 1980, σ. 91, J. MERTENS DE WILMARS, ό.π., in Interventions publiques et droit communautaire σ. 29επ., W. SAUTER, ό.π., 4 Columbia Journal of European Law 1998, σ. 57επ., Ν. ΣΚΑΝΔΑΜΗ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο..., ό.π., σ. 362επ., P. VERLOREN VAN THEMAAT ό.π., in: Festschrift H. Von der Groeben, σ. 440.

18. P. VERLOREN VAN THEMAAT, ό.π., σ. 439. Βλ. επίσης U. EVERLING, Wirtschaftsverfassung und Richterrecht, in: Festschrift E.-J. MESTMÄCKER, Baden-Baden, Nomos, 1996, σ. 365επ., 376επ.

το ΔΕΚ περιορίζεται κατ' αρχήν στον έλεγχο προφανώς εσφαλμένων εκτιμήσεων (*erreur manifesté d'appréciation*) και υπερβάσεων των ακραίων ορίων της διακριτικής ευχέρειας των κοινοτικών οργάνων¹⁹. Από την άλλη πλευρά όμως, δεν παύει να τονίζεται η σημασία της νομολογίας του ΔΕΚ σχετικά με την έκταση των απαγορεύσεων που απευθύνονται στα κράτη μέλη από τις διατάξεις των Συνθηκών περί ελεύθερης κυκλοφορίας. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι η αναγνώριση των ασαφειών και των (απλώς φαινομενικών;) αντινομιών των διατάξεων των Συνθηκών που προβλέπουν τους γενικούς σκοπούς και τους κανόνες λειτουργίας και τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Κοινότητας καταλείπουν στην πραγματικότητα πολύ ευρύτερα ερμηνευτικά περιθώρια στο ΔΕΚ απ' ό,τι η αντίληψη περί επιβολής ενός αυστηρού φιλελεύθερου προτύπου.

Η σύντομη αυτή επισκόπηση των κυριότερων αντιλήψεων περί του οικονομικού συντάγματος της Κοινότητας μας επιτρέπουν να προσεγγίσουμε και να συλλάβουμε στην ορθή του προοπτική τον κεντρικό άξονα της προβληματικής. Δεν αμφισβητείται έτσι πλέον σοβαρά ότι η ευρωπαϊκή ενοποίηση, όπως προωθείται από τους κοινοτικούς θεσμούς και μηχανισμούς, βασίζεται σε μια λογική ενοποίησης των εθνικών αγορών σε έναν ενιαίο οικονομικό χώρο, που λειτουργεί κατ' αρχήν με βάση το σύστημα της αγοράς και με κανόνες που αποβλέπουν στην ανάπτυξη των ενδοκοινοτικών συναλλαγών και την επιβολή όρων ανόθευτου ανταγωνισμού. Σε αυτό το πλαίσιο, το ζητούμενο όμως παραμένει και συνίσταται στην αναζήτηση των *νομικών ορίων* στα οποία υπόκεινται οι παρεμβάσεις των δημόσιων αρχών στην λειτουργία της αγοράς, είτε σε εθνικό είτε σε κοινοτικό επίπεδο. Το ΔΕΚ ως συνταγματικό δικαστήριο της κοινοτικής έννομης τάξης επιφορτίζεται με την κρίση διαφορών που αφορούν στα όρια ασκήσεως της δημόσιας εξουσίας και την ερμηνεία σε τελευταίο βαθμό των διατάξεων της Συνθήκης και γενικών αρχών που συνθέτουν το οικονομικό πρότυπο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Η ερμηνευτική (ανα)συγκρότηση του συντακτικού οικονομικού προτύπου από το ΔΕΚ συμπλέκεται όμως αναγκαία με την εξουσία που αναγνωρίζεται πρωταρχικά στα νομοθετικά όργανα να καθορίζουν το συγκεκριμένο περιεχόμενο της οικονομικής πολιτικής και να προβαίνουν στις αναγκαίες αξιολογήσεις και σταθμίσεις συμφερόντων.

Κατά την ανάλυση της συμβολής του ΔΕΚ στην διαμόρφωση του κοινοτικού οικονομικού προτύπου απαιτείται συνεπώς να εξετάσουμε, σε ένα πρώ-

19. Ν. ΣΚΑΝΔΑΜΗΣ, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο...*, ό.π., σ. 364.

το στάδιο, τις κυριότερες ερμηνευτικές επιλογές της νομολογίας σχετικά με το πλαίσιο και τα όρια των δημόσιων παρεμβάσεων στην οικονομία. Στην συνέχεια, ο δικαστής θα ενταχθεί στο θεσμικό του πλαίσιο και θα δοθεί η απαραίτητη προσοχή στις σχέσεις που ανεπτύχθησαν με την νομοθετική εξουσία σε ό,τι αφορά τόσο την οριστική αποτύπωση του οικονομικού προτύπου όσο και την έκταση του δικαστικού ελέγχου των επιλογών των κοινοτικών και εθνικών οργάνων κατά την άσκηση οικονομικής πολιτικής.

II. Η ερμηνευτική αποτύπωση του οικονομικού προτύπου των κοινοτικών Συνθηκών

Δεν είναι σπάνιες οι επικρίσεις που έχει δεχθεί το ΔΕΚ για επίδειξη ανεπίτρεπτου νομολογιακού δυναμισμού (judicial activism) σε περιπτώσεις όπου τα πορίσματα της νομολογίας του δεν φαίνεται να ενισχύονται από μία πρώτη ανάγνωση των διατάξεων των ιδρυτικών Συνθηκών, ενώ συγχρόνως η ουσιαστική σκοπιμότητα των λύσεων που προκρίνονται προσκρούει σε σοβαρές αντιδράσεις εκ μέρους θεσμικών παραγόντων και ομάδων συμφερόντων σε κοινοτικό και εθνικό επίπεδο²⁰. Τείνει όμως να αποτελέσει κοινά αποδεκτή θέση ότι η νομολογία του ΔΕΚ, όπως και κάθε δικαστηρίου²¹, και δη συνταγματικού²², ενέχει απαραίτητως διαπλαστικό χαρακτήρα και συμβάλλει καθοριστικά, μέσω των ερμηνευτικών επιλογών του κοινοτικού δικαστή, στην αποτύπωση με δεσμευτικό τρόπο του κανονιστικού περιεχομένου των διατάξεων που εφαρμόζονται κάθε φορά για την επίλυση των διαφορών που άγονται ενώπιόν του²³.

20. Βλ. ως χαρακτηριστικότερο παράδειγμα H. RASMUSSEN, *On Law and Policy in the European Court of Justice*, Dordrecht, Kluwer, 1986.

21. M. SHAPIRO, *Courts, a Comparative and Political Analysis*, Chicago, The University of Chicago Press, 1981, σ. 28επ.

22. Βλ. A. ΜΑΝΙΤΑΚΗ, *Ερμηνεία του Συντάγματος και λειτουργία του πολιτεύματος*, Αθήνα, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1995, σ. 61επ. και 235επ. και τις εκεί παραπομπές.

23. Σχετικά με το κλασικό πλέον θέμα της δικαιοπαραγωγικής εξουσίας (pouvoir normatif) του ΔΕΚ σε συνδυασμό με την λειτουργία του ως συνταγματικό δικαστήριο, βλ. K. BOSKOVITS, *Le juge communautaire et l'articulation des compétences normatives entre la Communauté Européenne et ses États membres*, Athenes-Bruxelles, Ant. N. Sakkoulas-Bruylant, 1999, σ. 40επ., R. DEHOUSSE, *La Cour de justice des Communautés Européennes*, Paris, Montchrestien, coll. Clefs-politique, 2ème éd., 1994, σ. 38επ., 70επ., H.-P. IPSEN, *Die Verfassungsrolle des Europäischen Gerichtshofs für die Integration*, in: J. SCHWARZE (Hrsg.), *Der Europäische Gerichtshof als Verfassungsgericht und Rechtsschutzinstanz*, Baden-Baden.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κοινοτικών Συνθηκών οδηγούν μάλιστα σε διεύρυνση των ερμηνευτικών περιθωρίων του ΔΕΚ σχετικά με την ανάπτυξη του οικονομικού συντάγματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Πράγματι, οι κοινοτικές ελευθερίες κυκλοφορίας λειτουργούν ως γενικές ρήτρες, των οποίων το ειδικότερο περιεχόμενο και οι επιμέρους απαγορεύσεις συγκροτούνται ερμηνευτικά από τον δικαστή και υπόκεινται σε διαρκή αναπροσαρμογή ανάλογα με την πρόοδο της διαδικασίας οικονομικής ενοποίησης. Επιπλέον, το ΔΕΚ δεν δίστασε να συναγάγει πολύτιμα ερμηνευτικά κριτήρια από τις διατάξεις των Συνθηκών που θέτουν τους σκοπούς της Κοινότητας και των κοινοτικών πολιτικών²⁴, καθώς και από γενικές αρχές που εκτείνονται σε όλο το πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, όπως η απαγόρευση διακρίσεων και η αρχή της αναλογικότητας²⁵.

Σε αυτό το πλαίσιο, η νομολογία του ΔΕΚ οδήγησε σταδιακά στην ανάπτυξη ενός οικονομικού προτύπου που περιορίζει ουσιωδώς τις δυνατότητες δημοσίων παρεμβάσεων που επηρεάζουν τις ενδοκοινοτικές συναλλαγές, χωρίς όμως και να υιοθετήσει με δογματικό τρόπο ένα αμιγές και χωρίς εξαιρέσεις φιλελεύθερο πρότυπο λειτουργίας της οικονομίας.

A. Η νομολογιακή εξέλιξη: οι κοινοτικές ελευθερίες και οι κανόνες ανταγωνισμού ως μέσα οικονομικής απελευθέρωσης

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση δεν μπορεί να θεωρηθεί στατικά, αλλά ως συνεχής διαδικασία²⁶, στο πλαίσιο της οποίας η πλήρωση ορισμένων στόχων, οικονομικού κατά βάσιν χαρακτήρα, οδηγεί σε περαιτέρω ανακατατάξεις και νέες στοχοθετήσεις με απώτερο ορίζοντα την επίτευξη ενός βαθμού πολιτικής ενότητας και την εμπέδωση κοινής ευρωπαϊκής συνειδήσεως. Δεν είναι έτσι

Nomos, 1983, σ. 229επ., K. LENAERTS, *Le juge et la constitution aux États-Unis d'Amérique et dans l'ordre juridique européen*, Bruxelles, Bruylant, 1988 και τις εκεί παραπομπές.

24. J. BASEDOW, *Zielkonflikte und Zielhierarchien im Vertrag über die Europäische Gemeinschaft*, in: *Festschrift U. Everling*, Baden-Baden, Nomos, 1995, Band I, σ. 49επ.

25. Βλ. γενικά J. MERTENS DE WILMAARS, *The Case-Law of the Court of Justice in Relation to the Review of the Legality of Economic Policy in Mixed-Economy Systems*, *Legal Issues of European Integration* 1982, σ. 1επ., 8επ., καθώς και M. HERDEGEN, *The Relation between the Principles of Equality and Proportionality*, *22 Common Market Law Review* 1985, σ. 683επ., K. LENAERTS, *L'égalité de traitement en droit communautaire. Un principe unique aux apparences multiples*, *Cahiers de droit européen* 1991, σ. 3επ.

26. J.-P. JACQUÉ, *Cours général de droit communautaire*, *Collected Courses of the Academy of European Law*, vol. I-1, σ. 247επ.

τυχαίο ότι η νομολογία του ΔΕΚ ανέπτυξε μια ιδιαίτερα σημαντική δυναμική σχετικά με τις αρχές που συνθέτουν το οικονομικό πρότυπο της Κοινότητας. Αυτή η νομολογιακή εξέλιξη στηρίζεται σε δύο δέσμες διατάξεων που συμπλέκονται στενά μεταξύ τους: αφενός μεν, των κοινοτικών ελευθεριών που ανεδείχθησαν σε θεμελιώδεις αρχές της κοινής αγοράς που αποβλέπουν στην εξάλειψη του οικονομικού προστατευτισμού και αντιτάσσονται από τους ιδιώτες έναντι κάθε κρατικού περιορισμού των ενδοκοινοτικών συναλλαγών, αφετέρου δε, των κανόνων που εγκαθιδρύουν ένα καθεστώς ανόθευτου ανταγωνισμού το οποίο καλύπτει, πέραν της καθαρά ιδιωτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας, τις κρατικές παρεμβάσεις στην λειτουργία της αγοράς. Από συνταγματική σκοπιά είναι εξάλλου αποφασιστικό ότι η επεξεργασία από το ΔΕΚ ορισμένων θεμελιωδών αρχών της κοινής αγοράς οδηγεί τόσο στον δραστικό περιορισμό των παρεμβάσεων των κρατών μελών στην οικονομία όσο και σε σειρά δεσμεύσεων του κοινοτικού νομοθέτη κατά την άσκηση των ρυθμιστικών αρμοδιοτήτων του.

1) Ο δραστικός περιορισμός του οικονομικού παρεμβατισμού των κρατών μελών

Διατάξεις, όπως το άρθρο 222 (νυν 295) ΣυνθΕΚ, σύμφωνα με το οποίο η ιδρυτική Συνθήκη της Ρώμης δεν προδικάζει με κανένα τρόπο το καθεστώς της ιδιοκτησίας στα κράτη μέλη, εθεωρήθησαν κατά τα πρώτα χρόνια του ευρωπαϊκού εγχειρήματος ότι παρέχουν πλήρη ελευθερία στις κρατικές αρχές να καθορίζουν το εύρος του δημοσίου τομέα και την ευχέρεια να προβαίνουν σε νέες εθνικοποιήσεις²⁷. Γενικότερα, σύμφωνα με την άποψη που μάλλον επικρατούσε, οι συντάκτες των κοινοτικών Συνθηκών άφησαν ανοικτό το συγκεκριμένο περιεχόμενο του κοινοτικού οικονομικού προτύπου, με τρόπο που να καλύπτει τόσο τις παραδοσιακές παρεμβατικές τάσεις των γαλλικών αρχών όσο και το γερμανικό πρότυπο της κοινωνικής οικονομίας της αγοράς (Soziale Marktwirtschaft)²⁸.

27. Πρβλ. επίσης το άρθρο 90 (νυν 86) ΣυνθΕΚ, που αναφέρεται ρητά στα αποκλειστικά ή ειδικά δικαιώματα που χορηγούν τα κράτη σε ορισμένες επιχειρήσεις, καθώς και το άρθρο 37 (νυν 31) ΣυνθΕΚ, που προβλέπει την διαρρύθμιση, αλλά όχι και την κατάργηση, των κρατικών μονοπωλίων εμπορικού χαρακτήρα.

28. Βλ. L.-J. CONSTANTINESCO, ό.π., Αρχείο Κοινοτικού Δικαίου 1980, σ. 91, και εκτενέστερα R. KOVAR, Nationalisations-privatisations et droit communautaire, in: J. SCHWARZE (ed.), Les pouvoirs discrétionnaires des États membres de la Communauté Européenne dans le domaine de la politique économique et leurs limites en vertu du traité CEE, Baden-Baden,

Υπ' αυτές τις συνθήκες, η εντυπωσιακότερη ίσως εκδήλωση του νομολογιακού ρεύματος που τείνει στον έλεγχο του κρατικού παρεμβατισμού αναφέρεται στις υποχρεώσεις που ανεγνώρισθησαν από τον κοινοτικό δικαστή σχετικά με την δημιουργία και το μέγεθος των δημοσίων μονοπωλίων. Στην συνέχεια, θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο να σκιαγραφηθούν οι νομολογιακές εξελίξεις σχετικά με ορισμένες κατηγορίες νομοθετικών μέτρων των κρατών μελών που περιορίζουν την οικονομική ελευθερία.

α) Η επέκταση του ελέγχου στην ύπαρξη και το εύρος των δημοσίων μονοπωλίων

Σε μία πρώτη φάση, το ΔΕΚ αρκείται να παραπέμπει στο άρθρο 222 (νυν 295) ΣυνθΕΚ και να σημειώνει ότι αυτή καθ' εαυτή η χορήγηση αποκλειστικών ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων από τα κράτη μέλη δεν αντιβαίνει στο κοινοτικό δίκαιο, αλλά η άσκησή τους θα πρέπει να συμβιβάζεται με τις απαγορεύσεις που προβλέπουν οι Συνθήκες²⁹. Στην υπόθεση *Sacchi*, επιβεβαιώνεται emphaticά ότι τα κράτη μέλη μπορούν, για λόγους δημοσίου συμφέροντος μη οικονομικού χαρακτήρα, να δημιουργούν και να επεκτείνουν τα ήδη υφιστάμενα μονοπώλια, ενώ ο δικαστής περιορίζεται να ελέγξει, βάσει των άρθρων 90§1 και 86 (νυν 86§1 και 82) ΣυνθΕΚ, τυχόν καταχρηστικές συμπεριφορές εκ μέρους δημοσίων επιχειρήσεων που καταλαμβάνουν δεσπόζουσα θέση εντός της κοινής αγοράς³⁰.

Εν όψει όμως των αυξανόμενων απαιτήσεων της διαδικασίας ενοποίησης των αγορών, ο κοινοτικός δικαστής οδηγείται βαθμιαία σε μια ριζική ανατροπή του αρχικού καθεστώτος ουσιαστικής ασυλίας υπέρ των δημοσίων μονοπωλίων, που εξελάμβανε την ύπαρξή τους ως αναγκαία έκφραση ενός κυριαρχικού δικαιώματος των κρατών μελών³¹. Μία πρώτη ρωγμή στο αρχικό οικο-

Nomos, 1988, σ. 97επ.

29. ΔΕΚ 13 Ιουλίου 1966, 56 και 58/64, *Grundig-Consten*, Συλ. Νομ. (1965-1968) 449, 514, σχετικά με τα δικαιώματα βιομηχανικής ιδιοκτησίας, και γενικότερα ΔΕΚ 6 Νοεμβρίου 1984, 182/83, *Fearon*, Συλ. Νομ. (1984) 33677, σκ. 7, ΔΕΚ 18 Φεβρουαρίου 1992, C-235/89, *Επιτροπή κατά Ιταλίας*, Συλ. Νομ. (1992) I-777, σκ. 14. Βλ. επίσης ΔΕΚ 15 Ιουλίου 1964, 6/64, *Costa/ ENEL*, Συλ. Νομ. (1954-1964) 1191, 1202, όπου συνάγεται ότι η εθνικοποίηση από τις ιταλικές αρχές της παραγωγής και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας δεν αντιβαίνει στην ελεύθερη εγκατάσταση επιχειρήσεων στο μέτρο που αποκλείει από την αγορά χωρίς διακρίσεις ιθαγενείας τόσο όσο τις εθνικές όσο και τις αλλοδαπές επιχειρήσεις.

30. ΔΕΚ 30 Απριλίου 1974, 155/73, *Sacchi*, Συλ. Νομ. (1974) 217, σκ. 4 και 6επ.

31. Βλ. ενδεικτικά R. KOVAR, *La «peau de chagrin», ou comment le droit*

δόμημα επιφέρει η νομολογία *Manghera*, όπου συνάγεται η υποχρέωση καταργήσεως του αποκλειστικού δικαιώματος εισαγωγής προϊόντων που καλύπτονται από τα εμπορικά μονοπώλια του άρθρου 37 (νυν 31) ΣυνθΕΚ, και τούτο, παρ' ότι οι σχετικές διατάξεις της Συνθήκης δεν προβλέπουν παρά την υποχρέωση «διαρρυθμίσεως» των εν λόγω μονοπωλίων³². Παράλληλα, το ΔΕΚ επισημαίνει ότι η λειτουργία της κοινής αγοράς προϋποθέτει την εγκαθίδρυση ενός συστήματος ανόθευτου ανταγωνισμού και υπογραμμίζει με γενικό τρόπο την ύπαρξη ενός ορίου πέραν του οποίου οι περιορισμοί του ανταγωνισμού θα μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο την επίτευξη των στόχων που θέτουν οι Συνθήκες³³.

Οι συνέπειες αυτής της τοποθέτησεως για την δράση των δημοσίων επιχειρήσεων αρχίζουν να ξετυλίγονται κατά την δεκαετία του '80. Η εφαρμογή των κοινοτικών κανόνων ανταγωνισμού επεκτείνεται στην επιχειρηματική δράση δημοσίων επιχειρήσεων, όπως η *British Telecom*, οι οποίες καθορίζουν την πολιτική τους στην αγορά με ρυθμιστικές πράξεις μονομερούς χαρακτήρα, και ειδικότερα με κανονισμούς σχετικά με τις τιμές και τους όρους παροχής υπηρεσιών στους καταναλωτές³⁴. Επιπλέον, ορίζεται ως γενική αρχή η ίση μεταχείριση των δημοσίων και των ιδιωτικών επιχειρήσεων σε ό,τι αφορά την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού³⁵, και περιορίζεται δραστικά η δυνατότητα συμμετοχής του δημοσίου στο κεφάλαιο προβληματικών επιχειρήσεων, αφού το ΔΕΚ χαρακτηρίζει ως κρατικές ενισχύσεις, απαγορευμένες από το άρθρο 92 (νυν 87) ΣυνθΕΚ, τις τοποθετήσεις δημοσίων αρχών στις οποίες δεν θα προέβαινε ένας ιδιώτης επιχειρηματίας βασιζόμενος σε αυστηρά κριτήρια κέρδους και αποσβέσεως της συμμετοχής του³⁶.

communautaire opere la réduction des monopoles publics, *Europ*, Ιούλιος 1992, chron. 11, M. WAELBROECK, *Le traité CEE est-il neutre a l'égard des politiques économiques des États membres?*, *Mélanges Diez de Velasco*, Madrid, Tecnos, 1993, σ. 1297επ.

32. ΔΕΚ 3 Φεβρουαρίου 1976, 59/75, *Manghera*, Συλ. Νομ. (1976) 27, σκ. 12.

33. ΔΕΚ 21 Φεβρουαρίου 1973, 6/72, *Continental Can*, Συλ. Νομ. (1972-1973) 215, σκ. 24.

34. ΔΕΚ 20 Μαρτίου 1985, 41/83, *Ιταλία κατά Επιτροπής*, Συλ. Νομ. (1985) 873, σκ. 18-20.

35. Βλ. ενδεικτικά ΔΕΚ 21 Μαρτίου 1991, C-305/89, *Ιταλία κατά Επιτροπής*, Συλ. Νομ. (1991) I-1603, σκ. 24, σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις, και γενικότερα σχετικά με την αρχή της ισότητας των ευκαιριών στο δίκαιο του ανταγωνισμού ΔΕΚ 19 Μαρτίου 1991, C-202/88, *Γαλλία κατά Επιτροπής*, Συλ. Νομ. (1991) I-1223, σκ. 51.

36. Βλ. ιδίως ΔΕΚ 10 Ιουλίου 1986, 234/84, *Βέλγιο κατά Επιτροπής*, Συλ. Νομ. (1986)

Πέραν της εισαγωγής ιδιωτικο-οικονομικών κριτηρίων για την εκτίμηση της λειτουργίας των δημοσίων επιχειρήσεων, ο κοινοτικός δικαστής βρίσκεται αντιμέτωπος από την αρχή της δεκαετίας του '90 με ένα αυξανόμενο κύμα αμφισβητήσεως των δημοσίων μονοπωλίων. Στην υπόθεση *Γαλλία κατά Επιτροπής* της 19ης Μαρτίου 1991, γίνεται έτσι το αποφασιστικό βήμα και ο δικαστής επεκτείνει τον έλεγχο του στην ίδια την ύπαρξη των δημοσίων μονοπωλίων, υπογραμμίζοντας ότι η αναφορά του άρθρου 90 (νυν 86) ΣυνθΕΚ στα αποκλειστικά και ειδικά δικαιώματα που χορηγούν τα κράτη μέλη δεν σημαίνει απαραίτητα ότι όλα τα εν λόγω δικαιώματα είναι συμβατά με την Συνθήκη³⁷. Το ΔΕΚ βασίζεται ειδικότερα στους κανόνες ελεύθερης κυκλοφορίας και αποφαίνεται ότι τα υπό κρίση αποκλειστικά δικαιώματα των εθνικών αρχών να εισάγουν, να θέτουν στο εμπόριο, να συνδέουν στο δίκτυο και να συντηρούν τηλεφωνικές συσκευές αντιβαίνουν στο άρθρο 30 (νυν 28) ΣυνθΕΚ, όπως ερμηνεύεται υπό το πρίσμα της αρχής του ανόθευτου ανταγωνισμού³⁸. Σε μία σειρά μεταγενέστερων υποθέσεων, η νομολογία τοποθετείται ευθέως στο πλαίσιο των κανόνων ανταγωνισμού και κρίνει ότι τα κράτη μέλη δεν δικαιούνται να χορηγούν αποκλειστικά δικαιώματα σε περιπτώσεις κατά τις οποίες, ανεξαρτήτως της επελεύσεως συγκεκριμένης καταχρηστικής συμπεριφοράς, δημιουργείται μια κατάσταση όπου η οικεία επιχείρηση οδηγείται απλώς και μόνο με την άσκηση των αποκλειστικών δικαιωμάτων που της έχουν χορηγηθεί σε καταχρηστική εκμετάλλευση της δεσπόζουσας θέσεώς της³⁹. Στην υπόθεση *RTT*, επισημαίνεται ρητά ότι η επέκταση, χωρίς αντικειμενική δικαιολόγηση, ενός δημοσίου μονοπωλίου σε μία γειτνιαζουσα αγορά συνιστά αυτοτελώς κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως που απαγορεύεται από τα άρθρα 90§1 και 86 (νυν 86§1 και 82) ΣυνθΕΚ⁴⁰.

2263, σκ. 14, ΔΕΚ 21 Μαρτίου 1991, C-305/89, ό.π., σκ. 19 επ., ΔΕΚ 14 Σεπτεμβρίου 1994, C-278/90 έως C-280/90, *Ισπανία κατά Επιτροπής*, ό.π., σκ. 23.

37. ΔΕΚ 19 Μαρτίου 1991, C-202/88, *Γαλλία κατά Επιτροπής*, ό.π., σκ. 23.

38. Υπόθεση *Γαλλία κατά Επιτροπής*, ό.π., σκ. 33επ. και 41επ.

39. Βλ. ως κυριότερα νομολογιακά παραδείγματα ΔΕΚ 23 Απριλίου 1991, C-41/90, *Höfner*, Συλ. Νομ. (1991) I-1979, σκ. 27, ΔΕΚ 18 Ιουνίου 1991, C-260/89, *EPT*, Συλ. Νομ. (1991) I-2925, σκ. 37, ΔΕΚ 10 Δεκεμβρίου 1991, C-179/90, *Merzi*, Συλ. Νομ. (1991) I-5889, σκ. 17 και για μεταγενέστερες εφαρμογές Κ. ΒΟΣΚΟΒΙΤΣ, *Le juge communautaire*, ό.π., σ. 252επ.

40. ΔΕΚ 13 Δεκεμβρίου 1991, C-18/88, *RTT*, Συλ. Νομ. (1991) I-5941, σκ. 24, σχετικά με την αγορά των τηλεφωνικών συσκευών, καθώς και την επιβεβαίωση στο πεδίο των τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών ΔΕΚ 17 Νοεμβρίου 1992, C-271/90, C-281/90 και C-320/91, *Ισπανία, Βέλγιο και Ιταλία κατά Επιτροπής*, Συλ. Νομ. (1992) I-5833, σκ. 36-37.

Η ανατροπή της νομολογίας *Sacchi* έχει πλέον ολοκληρωθεί, αφού η ύπαρξη, η έκταση και η οργάνωση των δημοσίων μονοπωλίων δεν εκφεύγουν του δικαστικού ελέγχου⁴¹. Ειδικότερα, το ΔΕΚ εμφανίζεται διατεθειμένο να καταδικάσει την ύπαρξη μονοπωλίων που δεν μπορούν εμφανώς να ανταποκριθούν στην ζήτηση που παρουσιάζει η αγορά⁴², ή ακόμη την διατήρηση μονοπωλίων σε ταχύτατα εξελισσόμενους τομείς της αγοράς⁴³, όπως οι τηλεπικοινωνίες, οι υπηρεσίες ταχυδρομείου και η παραγωγή και διανομή ηλεκτρικής ενέργειας, όπου η ανάπτυξη της ιδιωτικής επιχειρηματικής πρωτοβουλίας υπόσχεται την παροχή νέων και βελτιωμένων υπηρεσιών σε όλο και πιο εξειδικευμένες κατηγορίες χρηστών.

Παράλληλα δε, με τον έλεγχο της δημιουργίας ή/και επεκτάσεως μονοπωλιακών δικαιωμάτων που αποκλείουν εντελώς τον ανταγωνισμό σε ορισμένες αγορές αγαθών και υπηρεσιών, η νομολογία επιβάλλει σειρά περιορισμών και προϋποθέσεων σε ό,τι αφορά τα λοιπά μέσα παρεμβάσεως των κρατών μελών στην αγορά.

β) Ο έλεγχος νομοθετικών ρυθμίσεων που περιορίζουν την οικονομική ελευθερία: το σωρευτικό αποτέλεσμα των κοινοτικών απαγορεύσεων

Στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας εμπορευμάτων, το ΔΕΚ αναπτύσσει μία ιδιαίτερα πλούσια και ενδιαφέρουσα νομολογία σχετικά την απαγόρευση μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς στο ενδοκοινοτικό εμπόριο⁴⁴. Η γενική απαγορευτική ρήτρα του άρθρου 30 (νυν 28) ΣυνθΕΚ αναδεικνύεται ως ο κύριος μοχλός για την καταπολέμηση του οικονομικού προστατευτισμού μεταξύ των κρατών μελών και επιτρέπει στον δικαστή να ελέγξει μία ευρύτατη τυπολογία κρατικών ρυθμίσεων που, ενώ εκδίδονται από τα κράτη μέλη σε τομείς αρμοδιοτήτων που δεν έχουν παραχωρηθεί στην Κοινότητα, θέτουν σε κίνδυνο την εγκαθίδρυση μιας πραγματικά εσωτερικής αγοράς⁴⁵.

41. Σχετικά με τα κριτήρια του δικαστικού ελέγχου, βλ. την ενδιαφέρουσα ανάλυση των D. EDWARD/M. HOSKINS, Article 90: Deregulation and EC Law, 32 Common Market Law Review 1995, σ. 157επ.

42. Υπόθεση *Höfner*, ό.π., σκ. 31.

43. Βλ. ΔΕΚ 19 Μαΐου 1993, C-320/91, *Corbeau*, Συλ. Νομ. (1993) I-2583 και την ανάλυση της L. HANCHER, 31 Common Market Law Review 1994, σ. 105επ., 111επ.

44. Βλ. γενικά P. OLIVER, Free Movement of Goods in the European Community, London, Sweet and Maxwell, 3rd Ed., 1996, Π. Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, Ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο II, Αθήνα, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1998, σ. 69επ.

45. Για την νομολογιακή θεώρηση της κοινής αγοράς ως ενιαίου οικονομικού χώρου

Πέραν των κρατικών μέτρων που εισάγουν άμεσες διακρίσεις σε βάρος των εισαγομένων προϊόντων, το ΔΕΚ κρίνει ότι ο γενικός ορισμός που ετέθη στη υπόθεση *Dassonville*⁴⁶, ισχύει και για κρατικές ρυθμίσεις που, ενώ εφαρμόζονται κατ' αρχήν αδιακρίτως (*réglementations indistinctement applicables*), έχουν ως πρακτικό αποτέλεσμα την παρεμπόδιση του ενδοκοινοτικού εμπορίου. Σε μία πρώτη φάση, το ΔΕΚ δεν διστάζει να ελέγξει την συμβατότητα αγορανομικών διατάξεων καθορισμού των τιμών που εξεδόθησαν από τα κράτη μέλη ιδίως κατά την δεκαετία του '70 στο πλαίσιο της αντιπληθωριστικής πολιτικής λόγω της ενεργειακής κρίσης. Εντελώς επιγραμματικά, εκρίθη ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να μην ορίζουν ανώτατες ή κατώτατες τιμές και να μην καθορίζουν τα περιθώρια κέρδους σε τέτοιο ύψος ώστε η πρόσβαση στην εγχώρια αγορά των εισαγομένων προϊόντων να καθίσταται αδύνατη ή πιο δυσχερής σε σχέση με αυτή των εγχωρίων προϊόντων⁴⁷. Η αποτελεσματικότητα των εθνικών πολιτικών στο καίριο ζήτημα του ελέγχου των τιμών μειώνεται έτσι σημαντικά, στο μέτρο που θα πρέπει να συμμορφώνεται με τις επιταγές της ελεύθερης κυκλοφορίας.

Η επέκταση της απαγορεύσεως μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος σε κρατικές ρυθμίσεις που εφαρμόζονται κατ' αρχήν αδιακρίτως στα εισαγόμενα και τα εγχώρια προϊόντα γενικεύεται με την απόφαση που έγινε ευρέως γνωστή ως *Cassis de Dijon*⁴⁸, και καταλαμβάνει σταδιακά τόσο τις κρατικές ρυθμίσεις που αφορούν στα χαρακτηριστικά των προϊόντων όσο και γενικές εμπορικές ρυθμίσεις που αφορούν στον τόπο και χρόνο των πωλήσεων και στις μεθόδους προώθησεως των προϊόντων. Το σημαντικότερο δε έγκειται στο γε-

που πληροί τους όρους μίας εσωτερικής αγοράς, βλ. ΔΕΚ 5 Μαΐου 1982, 15/81, *Schul I*, Συλ. Νομ. (1982) 1409, σκ. 33.

46. Σύμφωνα με τον οποίο συνιστά μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος κάθε εμπορική ρύθμιση των κρατών μελών που είναι ικανή να εμποδίσει, άμεσα ή έμμεσα, πραγματικά ή δυνητικά, το ενδοκοινοτικό εμπόριο, ΔΕΚ 11 Ιουλίου 1974, 8/74, *Dassonville*, Συλ. Νομ. (1974) 411, και για το πλήρες κείμενο Συλ. Νομ. (γαλλική έκδοση) 837, σκ. 5.

47. Βλ. ενδεικτικά ΔΕΚ 26 Φεβρουαρίου 1976, 65/75, *Tasca*, Συλ. Νομ. (1976) 125, σκ. 11. Ειδικότερα, ο καθορισμός ανώτατης τιμής δεν θα πρέπει να γίνεται σε ύψος που δεν επιτρέπει την εισαγωγή προϊόντων από άλλα κράτη μέλη παρά μόνο επί ζημιά και ο καθορισμός κατώτατης τιμής δεν θα πρέπει να ακυρώνει στην πράξη το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των εισαγομένων προϊόντων λόγω μικρότερου κόστους. Σχετικά με την προοδευτική εκλέπτυνση των κριτηρίων του δικαστικού ελέγχου, βλ. ΔΕΚ 5 Ιουνίου 1985, 116/84, *Roelstraete*, Συλ. Νομ. (1985) 1705, σκ. 19επ.

48. ΔΕΚ 20 Φεβρουαρίου 1979, 120/78, *Rewe-Zentral*, Συλ. Νομ. (1979) 321.

γονός ότι η νομολογία διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 30 (των 28) ΣυνθΕΚ σε κρατικά μέτρα των οποίων η εφαρμογή δεν οδηγεί πρακτικά σε μεγαλύτερη επιβάρυνση της εμπορίας εισαγομένων προϊόντων (*discrimination matérielle*), αλλά συνιστούν εμπόδια στην ανάπτυξη των ενδοκοινοτικών συναλλαγών που θίγουν με τον ίδιο τρόπο τα εισαγόμενα και τα εγχώρια προϊόντα, όπως ιδίως ορισμένες γενικές απαγορεύσεις εμπορίας ή προωθήσεως ορισμένων προϊόντων⁴⁹.

Η υπέρβαση της λογικής της αποφυγής διακρίσεων προς όφελος εκείνης της εξαλείψεως κάθε εμποδίου στις ενδοκοινοτικές ροές υιοθετείται σταδιακά και στο πεδίο των λοιπών ελευθεριών κυκλοφορίας⁵⁰, με αποτέλεσμα την σύλληψη από τις κοινοτικές απαγορεύσεις μίας ευρύτατης ποικιλίας κρατικών ρυθμίσεων που εμποδίζουν την πρόσβαση των κοινοτικών εργαζομένων, των ανεξάρτητων επαγγελματιών και επιχειρήσεων αλλά και των αϋλων υπηρεσιών στην αγορά ενός κράτους μέλους⁵¹. Η ευρύτερη σημασία αυτού του νομολογιακού ρεύματος δεν μπορεί να υποτιμηθεί, αφού καταδεικνύεται η διαδικασία οικονομικής απελευθερώσεως που συνδέεται με την σωρευτική εφαρμογή των γενικών απαγορευτικών ρητρών που αποβλέπουν στην άρση των εμποδίων στις διασυνοριακές οικονομικές δραστηριότητες εντός της Κοινότητας.

Επιπροσθέτως, η απαίτηση ενός συστήματος ανόθευτου ανταγωνισμού ο-

49. Βλ. κατά πρώτο λόγο ΔΕΚ 11 Ιουλίου 1985, 60 και 61/84, *Cinéthèque*, Συλ. Νομ. (1985) 2605, ΔΕΚ 23 Φεβρουαρίου 1988, 216/84, *Επιτροπή κατά Γαλλίας*, Συλ. Νομ. (1988) 793, και για μία ανάλυση της σχετικής νομολογίας Κ. ΒΟΣΚΟΝΙΤΣ, *Le juge communautaire...*, ό.π., σ. 231επ., Μ. WAELBROECK, ό.π., *Mélanges Diez de Velasco*, σ. 1308επ.

50. Βλ. ΔΕΚ 25 Ιουλίου 1991, C-76/90, *Säger*, Συλ. Νομ. (1991) I-4221, σκ. 12-14, ΔΕΚ 24 Μαΐου 1994, C-275/92, *Schindler*, Συλ. Νομ. (1994) I-1039, σκ. 43επ. και 47επ., ΔΕΚ 10 Μαΐου 1995, C-384/93, *Alpine Investments*, Συλ. Νομ. (1995) I-1141, σκ. 35, σχετικά με την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, ΔΕΚ 30 Νοεμβρίου 1995, C-55/94, *Gebhard*, Συλ. Νομ. (1995) I-4165, σκ. 37, σχετικά με την ελευθερία εγκαταστάσεως και ΔΕΚ 15 Δεκεμβρίου 1995, C-415/93, *Bosman*, Συλ. Νομ. (1995) I-4921, σκ. 99 και 103, ΔΕΚ 27 Ιανουαρίου 2000, C-190/98, *Graf*, Συλ. Νομ. (2000) I-433, σκ. 18 και 23, σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία εργαζομένων.

51. Βλ. ιδίως Ρ. BEHRENS, *Die Konvergenz der wirtschaftlichen Freiheiten im europäischen Gemeinschaftsrecht*, *Europarecht* 1992, σ. 145επ., καθώς και για μία πιο σύνθετη θεώρηση της νομολογίας Ν. BERNARD, *Discrimination and Free Movement in EC Law*, 45 *International and Comparative Law Quarterly* 1996, σ. 82επ., Β. Γ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟ, *Τέσσερις στοιχειώδεις ελευθερίες, μία ενιαία ρύθμιση: η πρόσφατη νομολογία του ΔΕΚ σχετικά με τις οικονομικές και προσωπικές ελευθερίες της ΣυνθΕΚ*, *ΕΕΕυρΔ* 2000, σ. 351επ.

δηγεί τον κοινοτικό δικαστή να αντιτάξει τις απαγορεύσεις των άρθρων 85 και 86 (νυν 81 και 82) ΣυνθΕΚ, που εφαρμόζονται κατ' αρχήν στις επιχειρήσεις, και έναντι των κρατικών αρχών σε περίπτωση που εκδίδουν ρυθμίσεις μονομερούς χαρακτήρα που επιβάλλουν, ευνοούν ή ενισχύουν τα αποτελέσματα αντανταγωνιστικών συμπράξεων των επιχειρήσεων ή ακόμη μεταβιβάζουν σε ιδιωτικούς επιχειρηματικούς φορείς την εξουσία να καθορίζουν μονομερώς τους όρους του ανταγωνισμού, ιδίως μάλιστα να καθορίζουν τις τιμές⁵². Η νομική κατασκευή του ΔΕΚ λαμβάνει ως αφετηρία το πρακτικό αποτέλεσμα (*effet utile*) των κανόνων ανταγωνισμού που απευθύνονται στις επιχειρήσεις και συνδέει, με ευρηματικό τρόπο, τον γενικό στόχο περί εγκαθίδρυσεως ενός καθεστώτος ανόθευτου ανταγωνισμού με την υποχρέωση αποχής που βαρύνει τα κράτη μέλη, βάσει του άρθρου 5§2 (νυν 10§2) ΣυνθΕΚ, σχετικά με μέτρα που μπορούν να θέσουν σε κίνδυνο την πραγμάτωση των στόχων της ΣυνθΕΚ. Οργανώνεται, συνεπώς, ένα σύστημα ελέγχου των κρατικών παρεμβάσεων στην οικονομία, που αποβλέπουν στην προώθηση των συμφερόντων επιμέρους επαγγελματικών και κοινωνικών ομάδων μέσω της επενδύσεως με κρατικό ένδυμα και της ενισχύσεως αντανταγωνιστικών συμπράξεων μεταξύ επιχειρήσεων ή ακόμη μέσω της λειτουργίας οργανώσεων αντιπροσωπεύσεως συμφερόντων (*corporatism*) στις οποίες καταλείπεται πρακτικά η εξουσία καθορισμού των βασικών παραμέτρων του ανταγωνισμού σε ορισμένες αγορές.

Τέλος, ως κορύφωση του νομολογιακής εξελίξεως, αξίζει να υπογραμμισθεί ότι το ΔΕΚ προβαίνει στην σύζευξη των ελευθεριών κυκλοφορίας με τους κανόνες ανταγωνισμού, επισημαίνοντας ότι οι γενικοί στόχοι της ΣυνθΕΚ συγκλίνουν, σε τελική ανάλυση, στην δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς που χαρακτηρίζεται από την ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων (υπηρεσιών, παραγωγικών συντελεστών...) υπό συνθήκες ανόθευτου ανταγωνισμού⁵³. Οι ί-

52. Βλ. κατ' αρχάς ΔΕΚ 10 Ιανουαρίου 1985, 229/83, *Leclerc*, Συλ. Νομ. (1985) 1, σκ. 17 σχετικά με τον καθορισμό της τιμής του βιβλίου και για την μεταγενέστερη κωδικοποίηση της νομολογίας ΔΕΚ 21 Σεπτεμβρίου 1988, 267/86, *Van Eycke*, Συλ. Νομ. (1988) 4769, σκ. 16. Για μία επισκόπηση της νομολογίας, βλ. L. GYSELEN, *State Action and the Effectiveness of the EEC Treaty's Provisions*, 26 *Common Market Law Review* 1989, σ. 33επ., Σ. ΝΕΣΤΩΡΑ, *Το κοινοτικό δίκαιο του ανταγωνισμού και ο κρατικός παρεμβατισμός*, ΕΕΕυρΔ 1987, σ. 61επ.

53. Υπόθεση *Leclerc*, σκ. 9 και ΔΕΚ 19 Μαρτίου 1991, C-202/88, *Γαλλία κατά Επιτροπής*, Συλ. Νομ. (1991) I-1223, σκ. 41.

διες επιταγές θα οδηγήσουν εξάλλου το ΔΕΚ να αναγνωρίσει σειρά περιορισμών στις ρυθμιστικές παρεμβάσεις που υιοθετούνται στο κοινοτικό επίπεδο.

2) Οι δεσμεύσεις του κοινοτικού νομοθέτη από τις θεμελιώδεις αρχές της κοινής αγοράς

Εν πρώτοις, πρέπει να σημειωθεί ότι το ΔΕΚ προέβη στην αναγνώριση άγραφων γενικών αρχών του δικαίου, οι οποίες περιλαμβάνουν την προστασία του δικαιώματος ιδιοκτησίας και του δικαιώματος ελεύθερης ασκήσεως εμπορίου και επαγγελματικών δραστηριοτήτων ως μορφών της οικονομικής ελευθερίας⁵⁴. Όπως όμως ισχύει και στην ελληνική έννομη τάξη⁵⁵, τα εν λόγω δικαιώματα δεν απολαμβάνουν απόλυτης προστασίας, αλλά ο κοινοτικός νομοθέτης μπορεί να περιορίσει, για λόγους δημοσίου συμφέροντος, την άσκησή τους υπό τον όρο ότι δεν θα θιγεί η ουσία των προστατευομένων δικαιωμάτων⁵⁶. Παρά την συμβολική της σημασία, η ανάπτυξη της νομολογίας σχετικά με την προστασία της ιδιοκτησίας και την ελευθερία του εμπορίου δεν περιόρισε αισθητά στην πράξη τις δυνατότητες ρυθμιστικών παρεμβάσεων του κοινοτικού νομοθέτη, όπως προκύπτει ιδιαίτερα από την νομολογία σχετικά με τις κοινές οργανώσεις αγοράς στον γεωργικό τομέα⁵⁷. Είναι δε ενδεικτικό ότι στις σπάνιες περιπτώσεις που κάποιοι κοινοτικοί κανονισμοί εκηρύχθησαν ανίσχυροι, ο δικαστής προσέφυγε στις γενικές αρχές της απαγορεύσεως διακρίσεων και της αναλογικότητας για να θεμελιώσει τον συλλογισμό του⁵⁸.

Απεναντίας, η νομολογία στηρίζεται πολύ περισσότερο στις επιταγές της ελεύθερης κυκλοφορίας για να ελέγξει την νομιμότητα κοινοτικών ρυθμίσεων

54. ΔΕΚ 14 Μαΐου 1974, 4/73, *Nold*, Συλ. Νομ. (1974) 277, σκ. 13, ΔΕΚ 13 Δεκεμβρίου 1979, 44/79, *Hauer*, Συλ. Νομ. (1979- II) 749, σκ.17επ.

55. Βλ. αντί πολλών Α. ΜΑΝΕΣΗΣ/Α. ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, Κρατικός παρεμβατισμός και Σύνταγμα, 29 ΝοΒ 1981, σ. 1199επ., 1204επ., Π. Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα Β', Αθήνα, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1991, σ.1016επ. και τις εκεί παραπομπές.

56. Υπόθεση *Nold*, σκ.14, υπόθεση *Hauer*, σκ. 23.

57. Βλ. ως χαρακτηριστικό παράδειγμα ΔΕΚ 5 Οκτωβρίου 1994, C-280/93, *Γερμανία κατά Συμβουλίου*, Συλ. Νομ. (1994) I-4973, σκ. 78επ., σχετικά με την κοινή οργάνωση αγοράς στον τομέα της μπανάνας.

58. ΔΕΚ 5 Ιουλίου 1977, 14/76, *Bela-Möhle*, Συλ. Νομ. (1977) 385 και για το πλήρες κείμενο Συλ. Νομ. (γαλλική έκδοση) 1211, σκ. 5-7, στο πεδίο της κοινής αγροτικής πολιτικής και ΔΕΚ 15 Ιανουαρίου 1986, 41/84, *Pinna*, Συλ. Νομ. (1986) I, σκ. 21επ., στο πεδίο της κοινωνικής ασφαλίσεως.

που παραβιάζουν την αρχή της ενότητας της αγοράς⁵⁹. Κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους, τα κοινοτικά όργανα οφείλουν να μην επιτρέπουν την διατήρηση ή την εισαγωγή νέων εθνικών κατατιμήσεων της κοινής αγοράς⁶⁰, ενώ ενδεχόμενοι περιορισμοί της ελευθερίας κυκλοφορίας θα πρέπει να είναι προσωρινού χαρακτήρα⁶¹ και να μην προκαλούν νόθευση των όρων του ανταγωνισμού⁶².

Με τον ίδιο τρόπο, η εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών θα πρέπει να τηρεί την αρχή της ελευθερίας των ενδοκοινοτικών συναλλαγών και να οδηγεί σε μείωση των εμποδίων στο εμπόριο μεταξύ κρατών μελών⁶³. Σε μία πρόσφατη απόφασή του, το ΔΕΚ προχωρεί στην ακύρωση, λόγω μη ορθής νομικής βάσης, της οδηγίας 98/43 σχετικά με την απαγόρευση διαφημίσεων και χορηγιών υπέρ των προϊόντων καπνού, επισημαίνοντας ότι η αρμοδιότητα εναρμόνισης θα πρέπει να ασκείται σε κάθε περίπτωση με τρόπο που να αποσκοπεί πράγματι στην μείωση των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία και στην εξάλειψη αισθητών στρεβλώσεων του ανταγωνισμού λόγω των διαφορών μεταξύ των εθνικών νομοθεσιών⁶⁴.

Τέλος, δεν θα πρέπει να παραλειφθεί να σημειωθεί η εισαγωγή στον δικαστικό συλλογισμό, κατά τον έλεγχο της νομοθετικής δράσης της Κοινότητας, των επιταγών ενός καθεστώτος ανόθευτου ανταγωνισμού⁶⁵, είτε με την μορφή

59. Βλ. R. BARENTS, *The Community and the Unity of the Common Market: Some Reflections on the Economic Constitution of the Community*, 33 *German Yearbook of International Law* 1990, σ. 9επ.

60. ΔΕΚ 20 Απριλίου 1978, 80 και 81/77, *Ramel*, Συλ. Νομ. (1978) 315, σκ. 35επ.

61. ΔΕΚ 24 Οκτωβρίου 1973, 10/73, *Rewe*, Συλ. Νομ. (1973) 741 και για το πλήρες κείμενο Συλ. Νομ. (γαλλική έκδοση) 1175, σκ. 20, σχετικά με τα νομισματικά εξισωτικά ποσά.

62. ΔΕΚ 2 Φεβρουαρίου 1988, 61/86, *Ηνωμένο Βασίλειο κατά Επιτροπής*, Συλ. Νομ. (1988) 431, σκ. 10-11.

63. ΔΕΚ 29 Φεβρουαρίου 1984, 37/83, *Rewe-Zentrale*, Συλ. Νομ. (1984) 1229, σκ. 18., και για μεταγενέστερα παραδείγματα ΔΕΚ 25 Ιουνίου 1997, C-114/96, *Kieffer*, Συλ. Νομ. (1997) I-3629, σκ. 27επ., ΔΕΚ 14 Ιουλίου 1998, C-284/95 και C-341/95, *Safety Hi-Tech*, Συλ. Νομ. (1998) I-4301, σκ. 63επ.

64. ΔΕΚ 5 Οκτωβρίου 2000, C-376/98, *Γερμανία κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου*, (αδημοσίευτη), σκ. 83-84, σχετικά με την νομική βάση της οδηγίας 98/43, ΕΕ L 213, σ. 9επ.

65. Σχετικά με την πολύ πιο ανεπτυγμένη νομολογία του ΔΕΚ κατά την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού της Συνθήκης, που συνδέεται όμως με τις ιδιαιτερότητες του τομέα και τις ρητές εξουσίες διαχείρισης που χορηγούνται στην Ανώτατη Αρχή, βλ. C. MANN, *The Function of Judicial Decision in European Economic Integration*, The Hague,

ενός ατομικού δικαιώματος ελεύθερου ανταγωνισμού, του οποίου δεν θα πρέπει να θίγεται ο πυρήνας⁶⁶, είτε με την απαγόρευση που απευθύνεται στα κοινοτικά όργανα να διευκολύνουν ή να ευνοούν με συγκεκριμένο ρυθμιστικό πλαίσιο την σύναψη αντιανταγωνιστικών συμπράξεων μεταξύ επιχειρήσεων⁶⁷. Σε αντίθεση πάντως με τις αντιλήψεις των υπερμάχων του Ordoliberalismus, η επιρροή στην νομολογία του ΔΕΚ των επιχειρημάτων υπέρ του ανόθευτου ανταγωνισμού είναι, προς το παρόν, αισθητά μειωμένη σε σχέση με την λογική της προστασίας της ενότητας της αγοράς από κάθε παρέμβαση που περιορίζει τις ενδοκοινοτικές οικονομικές ροές.

Συμπερασματικά, παρ' ότι η νομολογία σχετικά με τις υποχρεώσεις του κοινοτικού νομοθέτη δεν έλαβε ακόμη την έκταση και σημασία εκείνης που αναφέρεται στον περιορισμό των παρεμβατικών μέσων των κρατών μελών στην λειτουργία της αγοράς, εντούτοις δεν θα πρέπει να υποτιμάται η συμβολή της στην διαμόρφωση του οικονομικού προτύπου της Κοινότητας. Οι αρχές της ελεύθερης κυκλοφορίας και του ανόθευτου ανταγωνισμού δεσμεύουν την δράση τόσο των εθνικών όσο και των κοινοτικών νομοθετικών οργάνων και συνιστούν, από αντικειμενική άποψη, τις κατ' εξοχήν δομικές αρχές (principes structurels) της κοινής αγοράς και, από υποκειμενική άποψη, θεμελιώδεις μορφές της οικονομικής ελευθερίας που απολαμβάνουν οι ιδιώτες στην κοινοτική έννομη τάξη έναντι της δημόσιας εξουσίας⁶⁸. Ωστόσο, θα ήταν εσφαλμένο να θεωρήσουμε ότι αυτή η νομολογιακή εξέλιξη καταλήγει στην επιβολή ενός απarέγκλιτου φιλελεύθερου προτύπου.

B. Τα όρια της νομολογιακής εξέλιξης: η αποφυγή ενός αυστηρού και απολύτως συνεκτικού φιλελεύθερου προτύπου.

Εάν η διάπλαση από το ΔΕΚ θεμελιωδών αρχών που διαμορφώνουν την κοινή αγορά και συγχρόνως λειτουργούν ως ελευθερίες των οικονομικών υποκειμένων συμβαδίζει με την ανάλυση του οικονομικού συντάγματος από την σχολή του Ordoliberalismus, από την άλλη πλευρά, μια συνολική θεώρηση

Martinus Nijhoff, 1972, σ.270επ.

66. ΔΕΚ 7 Φεβρουαρίου 1985, 240/83, *ADBHU*, Συλ. Νομ. (1985) 531, σκ. 9 και 12, ΔΕΚ 5 Οκτωβρίου 1994, C-280/93, *Γερμανία κατά Συμβουλίου*, Συλ. Νομ. (1994) I-4973, σκ. 58επ.

67. ΔΕΚ 11 Απριλίου 1989, 66/86, *Ahmed Saeed Flugreisen*, Συλ. Νομ. (1989) 803, σκ. 51-52.

68. P. BEHRENS, ό.π., in: *Verfassungen für ein ziviles Europa*, σ. 80επ.

των νομολογιακών πορισμάτων αφήνει να διαφανούν μια σειρά από οριοθετήσεις και δικαιολογητικούς λόγους, που επιτρέπουν την λήψη μέτρων παρεμβατικής πολιτικής. Είναι δε αξιοσημείωτο ότι η συντακτική καθιέρωση των αρχών της οικονομίας της ανοικτής αγοράς με ελεύθερο ανταγωνισμό, βάσει των άρθρων 4 § 1 και 98 ΣυνθΕΚ, δεν συμβαδίζει απαραίτητα με έναν διευρυνόμενο δικαστικό έλεγχο των μέτρων οικονομικής πολιτικής.

Ειδικότερα, τα κράτη μέλη διατηρούν την εξουσία να νομοθετούν σε τομείς μη παραχωρημένων αρμοδιοτήτων με τρόπο που συμβιβάζεται με τις επιταγές της ενοποίησης των αγορών, ενώ από την νομολογία συνάγεται επίσης ένα πλαίσιο παρεμβατικών μέτρων που μπορούν να ληφθούν στο κοινοτικό επίπεδο.

1) Οι δυνατότητες κρατικού παρεμβατισμού: οι διασφαλιστικές ρήτρες υπέρ των κρατών μελών και τα όρια των κοινοτικών απαγορεύσεων

Η επέκταση των απαγορεύσεων που απευθύνονται στις εθνικές αρχές σε κάθε εμπόδιο στις ενδοκοινοτικές συναλλαγές και σε κάθε ρύθμιση που θέτει σε κίνδυνο το πρακτικό αποτέλεσμα των κανόνων ανταγωνισμού δεν σημαίνει ότι τα κράτη μέλη απεκδύονται από την γενική εξουσία να ρυθμίζουν, για λόγους γενικού συμφέροντος, θέματα οικονομικού και κοινωνικού χαρακτήρα σε τομείς που δεν έχουν καταληφθεί από την κοινοτική δράση. Ρητές διατάξεις της ΣυνθΕΚ επιτρέπουν εξαιρέσεις από την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας για την προστασία λόγων γενικού συμφέροντος, όπως η δημόσια τάξη και ασφάλεια, η δημόσια ηθική, η δημόσια υγεία ή ακόμη η παροχή υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος⁶⁹. Πέραν της ερμηνείας των εν λόγω διατάξεων, η συμβολή της νομολογίας έγκειται στην αναγνώριση επιτακτικών αναγκών (*exigences impératives*), όπως η προστασία των καταναλωτών και του περιβάλλοντος, που δεν προβλέπονται μεν ρητά από τις κοινοτικές Συνθήκες αλλά των οποίων η προστασία και η στάθμιση σε σχέση με τις επιταγές της ελεύθερης κυκλοφορίας κρίνεται πλέον επιβεβλημένη με την εξέλιξη των κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών⁷⁰. Επίσης, στο πλαίσιο της ερμη-

69. Βλ. άρθρα 36 (νυν 30), 48§§3,4 (νυν 39§§3,4), 56 (νυν 46) και 90§2 (86§2) ΣυνθΕΚ.

70. Σχετικά με τις επιτακτικές ανάγκες που αναγνωρίζει η νομολογία στο πλαίσιο της κάθε κοινοτικής ελευθερίας και την λειτουργία τους στο πλαίσιο της κατανομής αρμοδιοτήτων μεταξύ της Κοινότητας και των κρατών μελών, βλ. Κ. ΒΟΣΚΟΒΙΤΣ, *Le juge communautaire... ό.π.*, σ. 261επ., Ρ.Ε. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Για μία οριζόντια θεώρηση των επιτακτικών αναγκών στην ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, προσώπων και υπηρεσιών, Κριτική Επιθεώρηση 1999-1, σ. 91επ.

νείας του άρθρου 90§2 (νυν 86§2) ΣυνθΕΚ, ο δικαστής προχωρεί στην αποτύπωση των κριτηρίων προσδιορισμού των υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος, οι οποίες μπορούν, ελλείψει άλλης βιώσιμης οικονομικά εναλλακτικής επιλογής, να συνεχίσουν να παρέχονται υπό καθεστώς δημοσίου μονοπωλίου⁷¹.

Γίνεται έτσι σαφές ότι η λήψη από τα κράτη μέλη μέτρων που περιορίζουν τις ενδοκοινοτικές συναλλαγές ή/και τους όρους του ανταγωνισμού δεν απαγορεύεται αυτομάτως και ανεξαιρέτως, αλλά καθοριστικό σημείο του δικαστικού ελέγχου αποβαίνει η εξέταση των λόγων γενικού συμφέροντος που επικαλούνται τα κράτη μέλη για να δικαιολογήσουν τα μέτρα τους και, σε ένα δεύτερο στάδιο, ο έλεγχος της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας των κρατικών ρυθμίσεων⁷². Συνεπώς, δεν απαγορεύεται ο κρατικός παρεμβατισμός αυτός καθ' εαυτός, αλλά η άσκηση των κρατικών αρμοδιοτήτων με τρόπο που δεν συμβιβάζεται με τις απαιτήσεις της κοινής αγοράς και επιβάλλει δυσανάλογα εμπόδια και στρεβλώσεις του ανταγωνισμού.

Παράλληλα, το ΔΕΚ λαμβάνει την πρόνοια να περιορίσει το εύρος ορισμένων απαγορεύσεων που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως μέσα για μία γενικότερη οικονομική απελευθέρωση εντός των κρατών μελών. Δεν διστάζει έτσι να προβεί σε μια θεαματική μεταστροφή της νομολογίας σχετικά με τα μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας εμπορευμάτων⁷³. Πιο συγκεκριμένα, στην υπόθεση *Keck*, αφού σημειώσει ότι η όλο και πιο συχνή επίκληση του άρθρου 30 (νυν 28) ΣυνθΕΚ από τους οικονομικούς φορείς έχει ως αποτέλεσμα την αμφισβήτηση νομοθεσιών που περιορίζουν μεν την εμπορική ελευθερία, χωρίς όμως να αφορούν στις ενδοκοινοτικές ροές προϊόντων, το ΔΕΚ αποφασίζει να αφήσει εκτός του πεδίου εφαρμογής του εν λόγω άρθρου εμπορικές ρυθμίσεις που καθορίζουν ορισμένες μορφές πώλησεως (*modalités de vente, selling arrangements, Verkaufs-*

71. Βλ. ιδίως ΔΕΚ 19 Μαΐου 1993, C-320/91, *Corbeau*, Συλ. Νομ. (1993) I-2533, σκ. 15, σχετικά με την συλλογή, μεταφορά και διανομή αλληλογραφίας, ΔΕΚ 27 Απριλίου 1994, C-393/92, *Almelo*, Συλ. Νομ. (1994) I-1477, σκ. 48, σχετικά με την παροχή ηλεκτρικής ενέργειας, και πιο πρόσφατα ΔΕΚ 23 Μαΐου 2000, C-209/98, *Sydhavnens*, Συλ. Νομ. (2000) I-3743, σκ. 75, σχετικά με την διαχείριση αποβλήτων.

72. Σχετικά με την έκταση του δικαστικού ελέγχου της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας των κρατικών μέτρων, βλ. κατωτέρω υπό II Β.

73. Για το ιστορικό της μεταστροφής, βλ. ιδίως Β.Α. ΧΡΗΣΤΙΑΝΟ, *Οι μεταστροφές της νομολογίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, Αθήνα, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1998, σ. 49επ.

modalitäten), υπό τον προϋπόθεση ότι τυγχάνουν γενικής εφαρμογής και θίγουν με τον ίδιο τρόπο, νομικώς και εν τοις πράγμασιν, την εμπορία των εγχωρίων και των εισαγομένων προϊόντων⁷⁴. Η λογική της αποφυγής διακρίσεων επανέρχεται έτσι στην νομολογία περί ελεύθερης κυκλοφορίας εμπορευμάτων σε περιπτώσεις γενικών εμπορικών ρυθμίσεων που δεν εμποδίζουν την πρόσβαση των εισαγομένων προϊόντων στην αγορά και δεν προκαλούν μεγαλύτερες επιβαρύνσεις στην εμπορία των τελευταίων σε σχέση με αυτή των εγχωρίων προϊόντων⁷⁵. Ανεξαρτήτως των θεωρητικών επιφυλάξεων και ασαφειών που προεκάλεσε η νομολογιακή μεταστροφή⁷⁶, παραμένει σίγουρο ότι ο κοινοτικός δικαστής θέλησε να αποφύγει τον έλεγχο νομοθετικών ρυθμίσεων των κρατών μελών που απηχούν καίριες επιλογές σε θέματα οικονομικο-κοινωνικού χαρακτήρα και οι οποίες, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, δεν αποφέρουν παρά έμμεσα και περιθωριακά εμπόδια στις ενδοκοινοτικές συναλλαγές⁷⁷. Το σύστημα ελέγχου που εφαρμόζει ο δικαστής τείνει, κατ' αυτόν τον τρόπο, στην εξάλειψη των διακρίσεων ως κύριας μορφής οικονομικού προστατευτισμού και επιπροσθέτως στην κατάργηση των κρατικών ρυθμίσεων που εμποδίζουν την ίδια την πρόσβαση των εισαγομένων προϊόντων στην αγορά⁷⁸.

74. ΔΕΚ 24 Νοεμβρίου 1993, C-267/91 και C-268/91, *Keck et Mithouard*, Συλ. Νομ. (1993) I-6097, σκ. 14-16, σχετικά με την απαγόρευση, από την γαλλική νομοθεσία, πώλησως προϊόντων επί ζημία.

75. Υπόθεση *Keck*, σκ. 17. Σχετικά με τους λόγους της μεταστροφής, βλ. τις παρατηρήσεις του μέλους του Δικαστηρίου R. JOLIET, *La libre circulation des marchandises: l'arrêt Keck et Mithouard et les nouvelles orientations de la jurisprudence*, *Journal des Tribunaux-Droit européen* 1994, σ. 145επ., 149επ., ο οποίος δέχεται ρητά ότι η νομολογία θα πρέπει να περιορισθεί στην καταπολέμηση του οικονομικού προστατευτισμού υπό την μορφή διακρίσεων, χωρίς να θίγεται περαιτέρω η ευχέρεια των εθνικών αρχών να προβαίνουν σε επιλογές σχετικά με τον βαθμό οικονομικού παρεμβατισμού.

76. Βλ. Κ. ΒΟΣΚΟΒΙΤΣ, *Le juge communautaire...*, ό.π., σ. 610επ. και τις εκεί παραπομπές.

77. Βλ. από συνταγματική σκοπιά Μ. ΠΟΙΑΡΕΣ ΜΑΔΥΡΟ, *Reforming the Market or the State? Article 30 and the European Constitution: Economic Freedom and Political Rights*, 3 *European Law Journal* 1997, σ. 55επ.

78. Βλ. Ν. ΒΕΡΝΑΡΔ, ό.π., 45 *International and Comparative Law Quarterly* 1996, σ. 98επ., J.H.H. WEILER, *The Constitution of the Common Market Place: Text and Context in the Evolution of the Free Movement of Goods*, in: P. CRAIG/G. DE BÚRCA, *The Evolution of EU Law*, Oxford, Oxford University Press, 1999, σ. 349επ., 372-373, καθώς και την περαιτέρω εξέλιξη της νομολογίας ΔΕΚ 9 Ιουλίου 1997, C-34/95, C-35/95 και C-36/95, *De*

Στην ίδια προοπτική, το ΔΕΚ αποφασίζει, στις υποθέσεις *Meng, Reiff* και *Ohra*, μετά από έναν εκτεταμένο διάλογο με την Επιτροπή και τα κράτη μέλη που υπέβαλαν παρατηρήσεις, να μην υιοθετήσει ουσιαστικά κριτήρια ελέγχου των κρατικών παρεμβάσεων που περιορίζουν το πρακτικό αποτέλεσμα των κανόνων του ανταγωνισμού, αλλά να εμμένει, κατά βάση, σε τυπικά κριτήρια, υπό την έννοια ότι δεν λαμβάνεται υπ' όψιν η επίπτωση των κρατικών μέτρων στους όρους του ανταγωνισμού, αλλά εξετάζεται κυρίως η σύνδεσή τους με μία αντιανταγωνιστική σύμπραξη μεταξύ επιχειρήσεων⁷⁹. Για λόγους νομολογιακής πολιτικής που συμβαδίζουν με αυτούς της αποφάσεως στην υπόθεση *Keck*⁸⁰, το ΔΕΚ αποφεύγει να εισέλθει σε έναν γενικό έλεγχο αναλογικότητας των κρατικών μέτρων που περιορίζουν τον ανταγωνισμό, ενώ επίσης επιλέγει μία πολύ περιοριστική ανάγνωση των προϋποθέσεων υπό τις οποίες οι δημόσιες αρχές μεταβιβάζουν σε επαγγελματικές οργανώσεις την εξουσία να καθορίζουν τις τιμές και άλλες βασικές παραμέτρους του ανταγωνισμού⁸¹.

Από την συνδυασμένη εφαρμογή της νομολογίας *Keck* και *Meng* προκύπτει ότι τα κράτη μέλη διατηρούν την εξουσία να εκδίδουν γενικές εμπορικές ρυθμίσεις που δεν αποκλείουν την πρόσβαση στην ενιαία αγορά, αλλά εφαρμόζονται κατ' αρχήν αδιακρίτως στα εισαγόμενα και εγχώρια προϊόντα, υπηρεσίες και παραγωγικούς συντελεστές προς όφελος συγκεκριμένων οικονομικών τομέων ή κοινωνικών κατηγοριών, χωρίς να χρειάζεται να επικαλεσθούν ενώπιον του ΔΕΚ ιδιαίτερους δικαιολογητικούς λόγους. Σε κάθε δε περίπτωση, οι εθνικές αρχές μπορούν, για λόγους γενικού συμφέροντος ή, σύμφωνα με την

Agostini, Συλ. Νομ. (1997) I-33843, σκ. 42-43, ΔΕΚ 13 Ιανουαρίου 2000, C-254/98, *Schutzverband gegen unlauteren Wettbewerb*, Συλ. Νομ. (2000) I-151, σκ. 26, σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, ΔΕΚ 10 Μαΐου 1995, C-384/93, *Alpine Investments*, Συλ. Νομ. (1995) I-1141, σκ. 38, σχετικά με την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, ΔΕΚ 27 Ιανουαρίου 2000, C-190/98, *Graf*, ό.π., σκ. 23, σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία εργαζομένων.

79. ΔΕΚ 17 Νοεμβρίου 1993, C-2/91, *Meng*, Συλ. Νομ. (1993) I- 5751, σκ. 22-24, ΔΕΚ 17 Νοεμβρίου 1993, C-185/91, *Reiff*, Συλ. Νομ. (1993) I- 5801, σκ. 14, ΔΕΚ 17 Νοεμβρίου 1993, C-245/91, *Ohra*, Συλ. Νομ. (1993) I-5851.

80. Για μία συσχέτιση με την απόφαση *Keck*, βλ. N. REICH, *The November Revolution of the European Court of Justice: Keck, Meng and Audi Revisited*, 31 *Common Market Law Review* 1994, σ. 459επ.

81. Πέραν των προαναφερθεισών υποθέσεων, βλ. ΔΕΚ 17 Οκτωβρίου 1995, C-140 ως C-142/94, *DIP*, Συλ. Νομ. (1995) I-3257, σκ. 13επ.

κοινοτική ορολογία, λόγω επιτακτικών αναγκών, να επιβάλουν τους αναγκαίους και μη δυσανάλογους περιορισμούς της ελεύθερης κυκλοφορίας και του ελεύθερου ανταγωνισμού.

Η αναγνώριση σημαντικών ορίων στις κοινοτικές απαγορεύσεις που απευθύνονται στα κράτη μέλη συνδυάζεται εξάλλου με τον θετικό προσδιορισμό, από την νομολογία, ενός πλαισίου παρεμβάσεων που μπορούν να αναλάβουν τα κοινοτικά όργανα.

2) Η ευρεία ερμηνεία του πλαισίου παρεμβάσεων του κοινοτικού νομοθέτη

Ως πρώτο σημείο, θα πρέπει να αναφέρει κανείς ότι το ΔΕΚ καθορίζει τα μέτρα που μπορούν να ληφθούν στο πλαίσιο των κοινών πολιτικών με τρόπο που γίνεται σαφές ότι οι παρεμβάσεις των κοινοτικών οργάνων δεν περιορίζονται στην προώθηση της οικονομικής απελευθέρωσης στους υπό κρίση τομείς, αλλά περιλαμβάνουν επιπλέον και τα αναγκαία συνοδευτικά μέτρα που αποβλέπουν στην απόβλυνση των οικονομικοκοινωνικών συνεπειών που ανακύπτουν με την εισαγωγή όρων ανόθευτου ανταγωνισμού⁸². Ιδιαίτερα, η κοινή αγροτική πολιτική περιλαμβάνει, χωρίς κανένα περιορισμό, κάθε μέτρο που αφορά στην παραγωγή και εμπορία προϊόντων που απαριθμούνται στο παράρτημα I της ΣυνθΕΚ και συμβάλλουν στην πραγμάτωση ενός ή περισσοτέρων από τους στόχους που ορίζονται στο άρθρο 39 (νυν 33) ΣυνθΕΚ⁸³. Η αρχή της ανοικτής αγοράς (*principe du marché ouvert*) που αναγνωρίζει το ΔΕΚ, αντιτάσσεται κατά βάσιν μόνον έναντι των κρατικών μέτρων που παρακωλύουν την λειτουργία των κοινών οργανώσεων αγοράς αγροτικών προϊόντων⁸⁴. Εξάλλου, είναι εξίσου σημαντικό ότι το ΔΕΚ δεν προβαίνει σε μία αυστηρή ιεράρχηση των στόχων που επιδιώκονται στο πλαίσιο των κοινών πολιτικών, ενώ ειδικά στο πεδίο της κοινής αγροτικής πολιτικής, αναγνωρίζεται, με επίκληση του άρθρου 42 (νυν 36) ΣυνθΕΚ, η προτεραιότητα των ειδικών στόχων αυτής της πολιτικής (π.χ. εξασφάλιση βιοτικού επιπέδου αγροτικού πληθυσμού, σταθεροποίηση αγορών) έναντι της εισαγωγής ενός καθεστώτος ανόθευτου ανταγωνισμού⁸⁵.

82. Βλ. σχετικά με την κοινή πολιτική μεταφορών ΔΕΚ 22 Μαΐου 1985, 13/83, *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατά Συμβουλίου*, Συλ. Νομ. (1985) 1513, σκ. 78.

83. ΔΕΚ 23 Φεβρουαρίου 1988, 68/86, *Ηνωμένο Βασίλειο κατά Συμβουλίου*, Συλ. Νομ. (1988) 855, σκ. 14.

84. ΔΕΚ 29 Νοεμβρίου 1978, 83/78, *Pigs Marketing Board/Redmond*, Συλ. Νομ. (1978) 739, σκ. 57.

85. ΔΕΚ 29 Οκτωβρίου 1980, 139/79, *Maizena*, Συλ. Νομ. (1980-III) 359, σκ. 23, ΔΕΚ

Με την ίδια λογική, ορίζεται με ευρύτατο τρόπο το πλαίσιο της αρμοδιότητας εναρμονίσεως, αφού ο κοινοτικός δεν θα πρέπει να αποβλέπει απλώς και μόνο στην προοδευτική εξάλειψη των εμποδίων που προκύπτουν για τις συναλλαγές από τις εναρμονιζόμενες εθνικές διατάξεις, αλλά συγχρόνως θα πρέπει να εξασφαλίζεται ένα επαρκές επίπεδο προστασίας των στόχων γενικού συμφέροντος τους οποίους εξυπηρετούν οι εθνικές διατάξεις στους υπό εναρμόνιση τομείς⁸⁶.

Είναι τέλος αξιοσημείωτο ότι, κατά την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού από την Επιτροπή, και πιο συγκεκριμένα κατά την χορήγηση ατομικών ή ομαδικών εξαιρέσεων, βάσει του άρθρου 85§3 (νυν 81§3) ΣυνθΕΚ, το ΔΕΚ διευρύνει τους λόγους που μπορούν να δικαιολογήσουν περιορισμούς του ανταγωνισμού. Πιο συγκεκριμένα, αναγνωρίζεται ρητά ότι μπορούν να λαμβάνονται υπ' όψιν λόγοι που αφορούν στην διατήρηση των θέσεων εργασίας, ιδίως μάλιστα σε μια δυσμενή οικονομική συγκυρία⁸⁷. Επιβεβαιώνεται έτσι εμμέσως ότι στην πολιτική ανταγωνισμού εμπλέκονται στόχοι και εκτιμήσεις που δεν συνδέονται απλά και μόνο με την ενίσχυση των όρων ανταγωνισμού αλλά επιτρέπουν μία περισσότερο παρεμβατική πολιτική, θετικού χαρακτήρα, στο κοινωνικό και το βιομηχανικό πεδίο⁸⁸. Εξάλλου, σύμφωνα με τον ορισμό του αποτελεσματικού ανταγωνισμού (workable competition) που καθιερώνει η νομολογία, απαιτείται η εισαγωγή τόσο βαθμού ανταγωνισμού όσοου κρίνεται απαραίτητο για την επίτευξη των θεμελιωδών επιταγών και στόχων της Συνθήκης⁸⁹.

5 Οκτωβρίου 1994, C-280/93, *Γερμανία κατά Συμβουλίου*, Συλ. Νομ. (1994) I-4973, σκ. 61.

86. ΔΕΚ 29 Φεβρουαρίου 1984, 37/83, *Rewe-Zentrale*, Συλ. Νομ. (1984) 1229, σκ. 19, ΔΕΚ 13 Μαΐου 1997, C-233/94, *Γερμανία κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου*, Συλ. Νομ. (1997) I-2405, σκ. 15-17, ΔΕΚ 7 Νοεμβρίου 2000, C-168/98, *Λουξεμβούργο κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου*, (αδημοσίευτη) σκ. 32επ.

87. ΔΕΚ 25 Οκτωβρίου 1977, 22/76, *Μέτρο*, Συλ. Νομ. (1977) 567, σκ. 43. Βλ. επίσης στην ίδια υπόθεση τον ορισμό του αποτελεσματικού ανταγωνισμού (workable competition), ό.π., σκ. 20, σύμφωνα με τον οποίο επιβάλλεται η εισαγωγή τόσο ανταγωνισμού όσοου απαιτείται για την επίτευξη των θεμελιωδών επιταγών και στόχων της Συνθήκης.

88. Πρβλ. ΔΕΚ 13 Φεβρουαρίου 1969, 14/68, *Walt Wilhelm*, Συλ. Νομ. (1969-1971) 1, σκ. 5, που κάνει λόγο για την θετική δράση των κοινοτικών οργάνων στο πλαίσιο της πολιτικής ανταγωνισμού. Βλ. επίσης R. KOVAR, *Marché commun et politique de concurrence, Droit et pratique du commerce international* 1989, σ. 230επ., 237επ.

89. Υπόθεση *Μέτρο*, ό.π., σκ. 20.

Στα κοινοτικά όργανα επιφυλάσσεται συνεπώς ένα ευρύτατο πλαίσιο οικονομικών παρεμβάσεων, που ξεκινούν από τις κοινές πολιτικές και εκτείνονται ως την αρμοδιότητα εναρμονίσεως ή ακόμη και την πολιτική ανταγωνισμού.

Γενικότερα, προκύπτει ότι το οικονομικό πρότυπο της Κοινότητας, όπως αποτυπώνεται στην νομολογία του ΔΕΚ, παρ' ότι σαφώς φιλελεύθερου χαρακτήρα, δεν επιβάλλει, σε νομικό επίπεδο, μια γενική οικονομική απελευθέρωση, αλλά προστατεύει την οικονομική ελευθερία των επιχειρηματικών φορέων, στο μέτρο που κρίνεται αναγκαίο για την επίτευξη των στόχων των κοινοτικών Συνθηκών, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την ενοποίηση των αγορών. Το εύρος και η σημασία των απαιτήσεων της κοινής αγοράς εξελίσσονται ανάλογα με την πρόοδο της οικονομικής ενοποιήσεως, πράγμα που οδηγεί σε αναπροσαρμογές ή και σε εντυπωσιακές μεταστροφές της νομολογίας, όπως συνέβη με τον έλεγχο των δημοσίων μονοπωλίων και την νομολογία *Keck*. Σε κάθε δε περίπτωση, ο δικαστής φροντίζει ώστε να καταλείπεται ένα επαρκές πλαίσιο παρεμβάσεων τόσο στους εθνικούς όσο και στον κοινοτικό νομοθέτη για την επιδίωξη στόχων γενικού συμφέροντος και την επιβολή των αναγκαίων περιορισμών στις ενδοκοινοτικές συναλλαγές.

Με την εστίαση της προσοχής στα νομολογιακά πορίσματα του ΔΕΚ δεν πρέπει ωστόσο να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η διαμόρφωση του οικονομικού προτύπου της Κοινότητας αποτελεί, εν πολλοίς, προϊόν μίας αυτόνομης ερμηνευτικής λειτουργίας του κοινοτικού δικαστή. Η νομολογία του ΔΕΚ εντάσσεται σε ένα σύνθετο πλέγμα σχέσεων και συμπλέκεται με την ερμηνευτική δραστηριότητα των υπολοίπων θεσμικών φορέων σε κοινοτικό και σε εθνικό επίπεδο. Η κατανόηση της σημασίας της δικαιοδοτικής συμβολής προϋποθέτει συνεπώς, από συνταγματική άποψη, την ένταξή της στο ευρύτερο θεσμικό της πλαίσιο.

III. Δικαιοδοτική ανάπτυξη του οικονομικού συντάγματος και σχέσεις με την νομοθετική εξουσία

Παρ' ότι, ως συνταγματικό δικαστήριο της κοινοτικής έννομης τάξης, το ΔΕΚ κατέχει μια προνομιακή θέση σε ό,τι αφορά την εξουσία ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου και δη των ιδρυτικών Συνθηκών, δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι τόσο τα όργανα που συμμετέχουν στην κοινοτική νομοθετική λειτουργία (Επιτροπή, Συμβούλιο, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) όσο και τα ίδια τα κράτη μέλη υιοθετούν, από την πλευρά τους, τις δικές τους ερμηνείες των επίμαχων διατάξεων των Συνθηκών και τις αντιτάσσουν στις μεταξύ τους σχέσεις αλλά και στους τρίτους κατά την διαδικασία εφαρμογής του

κοινοτικού δικαίου. Υπ' αυτές τις συνθήκες, η αποτύπωση του ουσιαστικού συντάγματος της κοινοτικής έννομης τάξης, και στην περίπτωση μας, του οικονομικού συντάγματος, δεν προκύπτει παρά ως αποτέλεσμα μιας σύνθετης ερμηνευτικής διαδικασίας, στην οποία συμμετέχουν, πέραν του ΔΕΚ, όλοι οι ενδιαφερόμενοι φορείς, θεσμικοί και μη⁹⁰. Αντικείμενο έρευνας της παρούσας ενότητας αποτελούν, κατά πρώτο λόγο, οι σχέσεις και αλληλεπιδράσεις του ΔΕΚ με τον κοινοτικό νομοθέτη αλλά και τα κράτη μέλη ως συντακτικούς νομοθέτες κατά την διαμόρφωση του οικονομικού προτύπου της Κοινότητας.

Στην συνέχεια, θα εξετασθεί συνοπτικά, ως αναγκαίο συμπλήρωμα, ο βαθμός επιρροής του δικαστή κατά την εφαρμογή του οικονομικού προτύπου. Στο μέτρο δηλαδή που το οικονομικό σύνταγμα της Κοινότητας δεν επιβάλλει την εισαγωγή ενός αυστηρού φιλελεύθερου προτύπου, αλλά συγκεκριμενοποιείται από τον κοινοτικό και τους εθνικούς νομοθέτες κατά την άσκηση οικονομικής πολιτικής, θα πρέπει να ερευνηθούν τα κριτήρια που εφαρμόζει ο δικαστής για να ελέγξει και να οριοθετήσει τις επιλογές των νομοθετικών οργάνων.

A. Οι αλληλεπιδράσεις με τον κοινό και το συντακτικό νομοθέτη κατά την αποτύπωση του οικονομικού προτύπου

Δεδομένου ότι δεν αμφισβητείται πλέον σοβαρά ο διαπλαστικός χαρακτήρας της νομολογίας στο κοινοτικό σύστημα, αν ληφθούν μάλιστα υπ' όψιν ο γενικός ή ακόμη ο ελλειπτικός χαρακτήρας πολλών διατάξεων των κοινοτικών Συνθηκών και η διαρκής εξέλιξη της ενοποιητικής διαδικασίας, επανέρχεται με ακόμη μεγαλύτερη ένταση το θέμα των ορίων της δικαιοδοτικής ερμηνείας. Σε αντίθεση με αντιλήψεις που θεωρούν δυνατή την εύρεση μίας ορθής απάντησης (right answer) για κάθε ζήτημα⁹¹, αρκετοί θεωρητικοί του δικαίου εστιάζουν την προσοχή τους στην υποχρέωση αιτιολογίας των δικαιοδοτικών πράξεων⁹² ή ακόμη την αποδοχή των δικαστικών αποφάσεων από την

90. Βλ. K. BOSKOVITS, *Le juge communautaire...*, ό.π., σ. 70επ., R. DEHOUSSE, *La Cour de justice...*, ό.π., σ. 81επ., και συγκριτικά στο εθνικό συνταγματικό πλαίσιο P. HÄBERLE, *Die offene Gesellschaft der Verfassungsinterpretation*, *Juristen Zeitung* 1975, σ. 275επ., D. ROUSSEAU, *Droit du contentieux constitutionnel*, Paris, Montchrestien, 4ième éd., 1995, σ. 417επ.

91. Βλ. την επαναδιατύπωση αυτής της θέσης από τον R. DWORKIN, *Law's Empire*, London, Fontana Press, 1986, σ. 254επ., 260επ., και για μία κριτική ανάλυση F. MICHAUT, *La «bonne réponse» n'est-elle qu'une illusion?*, *Droits* 1989, σ. 69επ.

92. M. TROPER, *La motivation des décisions constitutionnelles*, in CH. PERELEMANN/P. FORIERS, *La motivation des décisions de justice*, Bruxelles, Bruylant, 1978, σ. 287επ.

ερμηνευτική κοινότητα στην οποία απευθύνονται⁹³. Σύμφωνα με αυτές τις προσεγγίσεις, ο κοινοτικός δικαστής θα πρέπει να θεμελιώσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις ερμηνευτικές του επιλογές σε σχέση με το σύνολο των νομικών δεδομένων και των πραγματικών περιστατικών⁹⁴, λαμβάνοντας επαρκώς υπ' όψιν τις αντιλήψεις και προσδοκίες της ερμηνευτικής κοινότητας.

Από την πλευρά του, το ΔΕΚ ως συνταγματικό δικαστήριο μίας έννομης τάξης ομοσπονδιακού χαρακτήρα είναι εκ των πραγμάτων υποχρεωμένο να υιοθετήσει μια πολιτική δικαίου (Rechtspolitik), σύμφωνα με την ορολογία του H. Kelsen, μια δικαιοδοτική στρατηγική η οποία αποβλέπει στην αποδοχή των θεμελιωδών επιλογών του από τους θεσμικούς φορείς του κοινοτικού συστήματος, ιδιαίτερα δε από τα κράτη μέλη από τα οποία εξαρτάται σε τελευταίο βαθμό η αποτελεσματική εφαρμογή της νομολογίας και τα οποία, ως «κύριοι των Συνθηκών» (Herren der Verträge), ελέγχουν την διαδικασία αναθεώρησης των κοινοτικών Συνθηκών⁹⁵. Η επίτευξη και διαρκής αναπροσαρμογή μιας ευρύτερης συναινέσεως γύρω από τις θεμελιώδεις αρχές και κανόνες λειτουργίας της Κοινότητας αποτελεί μία από τις βασικές συνταγματικές λειτουργίες του ΔΕΚ και καθοδηγεί, ως απώτερος σκοπός, τις ερμηνευτικές επιλογές του⁹⁶.

Προς καλύτερη αποτύπωση της αλληλοδράσεως μεταξύ του ΔΕΚ και της νομοθετικής εξουσίας κατά την διαμόρφωση του οικονομικού προτύπου θα ήταν σκόπιμο να διακρίνουμε τις σχέσεις με τον κοινό και με τον συντακτικό νομοθέτη στο κοινοτικό σύστημα: σε μία πρώτη και συνηθέστερη περίπτωση, αναπτύσσονται σχέσεις συνεργίας ή και ανταγωνισμού μεταξύ του ΔΕΚ και των νομοθετικών οργάνων κατά την ερμηνεία των ιδρυτικών Συνθηκών, ενώ, σε ένα λογικά επόμενο στάδιο, τα κράτη μέλη επικυρώνουν, περιορίζουν ή ακόμη ανατρέπουν τα νομολογιακά πορίσματα μέσω της διαδικασίας αναθεώρησης των Συνθηκών.

93. P.-A. COTÉ, Fonction législative et fonction interprétative: conceptions théoriques de leurs rapports, in: P. AMSELEK (sous la dir.), *Interprétation et droit*, Bruxelles, Bruylant, 1995, σ. 189επ., 197.

94. Πρβλ. Π. ΣΟΥΡΛΑ, *Η διαπλοκή δικαίου και πολιτικής και η θεμελίωση των νομικών κρίσεων*, Αθήνα, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1989, σ. 105επ. και στο κοινοτικό πλαίσιο U. EVERLING, *Zur Begründung der Urteile des Gerichtshofs der Europäischen Gemeinschaften*, *Europarecht* 1994, σ. 127επ.

95. Βλ. ιδίως υπ' αυτό το πρίσμα H. RASMUSSEN, *Between Self-Restraint and Activism: A Judicial Policy for the European Court*, 13 *ELR* 1988, σ. 28επ.

96. Βλ. C. MANN, *The Function of Judicial Decision...*, ό.π., σ. 208επ., 212επ.

Σε ό,τι αφορά τις σχέσεις συνεργίας του ΔΕΚ με την νομοθετική εξουσία, πρέπει, κατ' αρχάς, να επισημανθεί ότι η ερμηνεία των αρχών του κοινοτικού οικονομικού συντάγματος και των έννομων συνεπειών τους διαμορφώνεται βαθμιαία από την νομολογία, στο πλαίσιο μιας συνεχούς διαδικασίας όπου μια, εκ πρώτης όψεως, γενικόλογη και ανώδυνη διατύπωση του ΔΕΚ προετοιμάζει το έδαφος και οδηγεί σε μεταγενέστερες εφαρμογές πολύ μεγαλύτερης σημασίας, οι οποίες όμως θεωρούνται, εκ των υστέρων, ως λογική συνέπεια και προέκταση της αρχικής θέσης του ΔΕΚ⁹⁷. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της μεθόδου υπήρξε η πολυσυζητημένη νομολογία σχετικά με τον ορισμό των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος, όπου η επέκταση, με αφετηρία την απόφαση *Cassis de Dijon*, του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 30 (νυν 28) Συνθ ΕΚ σε κρατικές ρυθμίσεις που εφαρμόζονται κατ' αρχήν αδιακρίτως επί των εισαγομένων και των εγχωρίων προϊόντων και η επιγενόμενη υπέρβαση της λογικής της αποφυγής διακρίσεων εθεωρήθησαν ότι δεν συνιστούν παρά την συνεπή εφαρμογή του ορισμού που είχε ήδη τεθεί με την απόφαση *Dassonville*⁹⁸.

Η στάση που υιοθετούν οι «θεσμικοί συνομιλητές» του ΔΕΚ εν όψει ενδεχομένων νομολογιακών εξελίξεων παίζει αποφασιστικό ρόλο κατά την στάθμιση των ερμηνευτικών επιλογών του δικαστή και οδηγεί ενίοτε σε ιδιότυπες συμμαχίες με ορισμένα θεσμικά όργανα. Δεν είναι έτσι τυχαίο ότι το νομολογιακό ρεύμα που θέτει υπό αίρεση την ίδια την ύπαρξη των δημοσίων μονοπωλίων αρχίζει ουσιαστικά να εκδηλώνεται σε μια υπόθεση όπου τα κράτη μέλη αμφισβητούσαν την εξουσία της Επιτροπής να προχωρήσει στην κατάργηση ορισμένων μονοπωλίων στον τηλεπικοινωνιακό τομέα και ότι ο κοινοτικός δικαστής αναγνωρίζει την νομοθετική εξουσία του εν λόγω οργάνου να προσδιορίσει, βάσει του άρθρου 90§3 (νυν 86§3) ΣυνθΕΚ, το νομικό καθεστώς των δημοσίων μονοπωλίων εντός των κρατών μελών⁹⁹. Ο δικαστής συ-

97. Πρβλ. M. SCAPRO, *The European Court of Justice*, in: P. CRAIG/G. DE BÚRCA, *The Evolution of EU Law*, ό.π., σ. 321επ., 324επ., που κάνει λόγο για «incremental policy-making» του ΔΕΚ.

98. Βλ. π.χ. R. WAINWRIGHT/V. MELGAR, *Bilan de l'article 30 apres vingt ans de jurisprudence: de Dassonville à Keck*, *Revue du marché commun et de l'Union européenne* 1994, σ. 533επ., 535.

99. Βλ. ΔΕΚ 19 Μαρτίου 1991, C-202/88, *Γαλλία κατά Επιτροπής*, Συλ. Νομ. (1991)

νεργεί κατ' αυτόν τον τρόπο ώστε η Επιτροπή να αναπτύξει μια πιο ενεργητική πολιτική περιορισμού των κρατικών μονοπωλίων¹⁰⁰.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, όταν τόσο η Επιτροπή και το Συμβούλιο όσο και η πλειονότητα των κρατών μελών διατυπώνουν ρητά την αντίθεσή τους σε μια νομολογιακή εξέλιξη, το ΔΕΚ αποφεύγει συνήθως μια αυτόνομη δράση και την εισαγωγή αυστηρότερων κριτηρίων δικαστικού ελέγχου, όπως καταδεικνύει η αυτοσυγκράτηση που επέδειξε ο δικαστής στις υποθέσεις *Meng, Reiff, Ohra*, κατά την εξέταση των νομοθετικών παρεμβάσεων των κρατών μελών που περιορίζουν το πρακτικό αποτέλεσμα των κανόνων του ανταγωνισμού¹⁰¹.

Σχέσεις ανταγωνισμού με την νομοθετική εξουσία ανεπτύχθησαν κυρίως σε ορισμένες περιπτώσεις όπου η παρατεταμένη αδράνεια του Συμβουλίου λόγω του δικαιώματος αρνησικυρίας των κρατών μελών οδήγησε το ΔΕΚ σε μια σειρά από προωθημένες ερμηνείες των γενικών διατάξεων των Συνθηκών περί ελεύθερης κυκλοφορίας και ανταγωνισμού, οι οποίες συνιστούσαν συγχρόνως έμμεση άσκηση πιέσεων προς το Συμβούλιο για την ανάληψη κατάλληλης νομοθετικής δράσης¹⁰². Κατ' αυτόν τον τρόπο, η αυτόματη εφαρμογή, σύμφωνα με την απόφαση *Charmasson*, της ελεύθερης κυκλοφορίας στον ιδιαίτερο τομέα των αγροτικών προϊόντων για όσο διάστημα δεν είχαν συσταθεί οι προβλεπόμενες από την Συνθήκη κοινές οργανώσεις αγοράς έστειλε ένα σαφές μήνυμα στο Συμβούλιο για την ενεργοποίηση της κοινής αγροτικής πολιτικής¹⁰³, ενώ το ίδιο ισχύει και με την αποδοχή της εφαρμογής των κανόνων ανταγωνισμού στις αεροπορικές μεταφορές¹⁰⁴. Ως τελευταίο παράδειγμα από την πολιτική ανταγωνισμού αξίζει να σημειωθεί ότι η απόφαση *Philip Morris*, όπου εκρίθη ότι η συμμετοχή μιας ιδιωτικής επιχειρήσεως στο κεφάλαιο μιας ανταγωνιστικής επιχειρήσεως συνιστά, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, παρα-

I-1223, σκ. 14επ.

100. Βλ. επίσης για μία σειρά υποθέσεων όπου το ΔΕΚ υιοθετεί, για την ερμηνεία των διατάξεων της Συνθήκης, κριτήρια που περιέχονται σε νομοθετικές προτάσεις της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, Κ. BOSKOVITS, *Le juge communautaire...*, ό.π., σ. 695επ.

101. Βλ. ιδίως τις παρατηρήσεις των κρατών μελών και της Επιτροπής στην προαναφερθείσα υπόθεση *Meng*, Συλ. Νομ. (1993) I-5759επ.

102. Βλ. P. PESCATORE, *La carence du législateur communautaire et le devoir du juge*, in: *Gedächtnisschrift für L.-J. Constantinesco*, Köln, Carl Heymanns Verlag, σ. 559επ.

103. ΔΕΚ 10 Δεκεμβρίου 1974, 48/74, *Charmasson*, Συλ. Νομ. (1974) 559 και για το πλήρες κείμενο Συλ. Νομ. (γαλλική έκδοση) 1383, σκ. 20.

104. ΔΕΚ 30 Απριλίου 1986, 209 ως 213/84, *Asjes (Nouvelles Frontieres)*, Συλ. Νομ. (1986) 1425, σκ. 35επ.

βίαση του άρθρου 85 (νυν 81) ΣυνθΕΚ¹⁰⁵, ενίσχυσε τις πιέσεις και οδήγησε τελικά στην εισαγωγή από τον κοινοτικό νομοθέτη ενός συστήματος εκ των προτέρων ελέγχου των συγκεντρώσεων επιχειρήσεων¹⁰⁶. Από την άλλη πλευρά, η νομολογία επιστρέφει σε μια πολιτική χαμηλών τόνων και αυτοσυγκράτησης όταν η νομοθετική λειτουργία, λόγω της εισαγωγής της αρχής της πλειοψηφίας εντός του Συμβουλίου, ασκείται πλέον χωρίς ιδιαίτερα κωλύματα¹⁰⁷.

Σε ό,τι αφορά τις σχέσεις του ΔΕΚ με τον συντακτικό νομοθέτη¹⁰⁸, πρέπει να υπενθυμισθεί ότι, παρά το φιλελεύθερό του υπόβαθρο, το οικονομικό πρότυπο που διεμόρφωσε η νομολογία παραμένει, σε μεγάλο βαθμό, ανοικτό και απηχεί, στην πραγματικότητα, τόσο τις διαφωνίες των κρατών μελών σχετικά με το ιδεώδες οικονομικό πρότυπο της Κοινότητας όσο και τις διαφορές των οικονομικών πολιτικών που ασκούνται σε εθνικό επίπεδο¹⁰⁹. Υπ' αυτές τις συνθήκες, ελαχιστοποιούνται οι πιθανότητες ριζικής ανατροπής του νομολογιακού κεκτημένου από τα κράτη μέλη υπό την ιδιότητά τους ως συντακτικοί νομοθέτες της Κοινότητας. Αντιθέτως, η συντακτική καθιέρωση των αρχών της οικονομίας της ανοικτής αγοράς με ελεύθερο ανταγωνισμό, που προβλέπονται στα άρθρα 4§1 και 98 ΣυνθΕΚ, ανταποκρίνεται και επισφραγίζει τα νομολογιακά πορίσματα περί ελεύθερης κυκλοφορίας των προϊόντων και των παραγωγικών συντελεστών υπό συνθήκες ανόθευτου ανταγωνισμού¹¹⁰. Σε κάθε δε περίπτωση, πρόκειται για αρχές οι οποίες, κατά την νομολογία του ΔΕΚ, δεν θεμελιώνουν αγωγή δικαιώματα υπέρ των ιδιωτών ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και των οποίων οι όροι εφαρμογής προσδιορίζονται κατά την διακριτική ευχέρεια του κοινοτικού και των εθνικών νομοθετών¹¹¹.

105. ΔΕΚ 17 Νοεμβρίου 1987, 142 και 156/84, *BAT και Reynolds κατά Επιτροπής*, Συλ. Νομ. (1987) 4487, σκ. 37επ.

106. Κανονισμός 4064/89, ΕΕ L 395, σ. 1.

107. Βλ. γενικά M. VAN EMPEL, *The 1992 Programme: Interaction between Legislator and Judiciary*, *Legal Issues of European Integration 1992*, σ. 1επ., 8επ., D. BERLIN, *Interactions between the Lawmaker and the Judiciary within the EC*, *Legal Issues of European Integration 1992*, σ. 17επ., 42επ.

108. Βλ. γενικά T.C. HARTLEY, *The European Court of Justice, Judicial Objectivity and the Constitution of the European Union*, 112 *Law Quarterly Review* 1996, σ. 96επ., 103επ.

109. N. REICH, ό.π., 31 *Common Market Law Review* 1994, σ. 582.

110. ΔΕΚ 10 Ιανουαρίου 1985, 229/83, *Leclerc*, Συλ. Νομ. (1985) 1, σκ. 9, ΔΕΚ 19 Μαρτίου 1991, C-202/88, *Γαλλία κατά Επιτροπής*, Συλ. Νομ. (1991) I-1223, σκ. 41.

111. ΔΕΚ 3 Οκτωβρίου 2000, C-9/99, *Echirolles*, (αδημοσίευτη) σκ. 25.

Στο ίδιο πλαίσιο, η εισαγωγή του άρθρου 16 ΣυνθΕΚ και η διάθεση των συντακτών της Συνθήκης να κατοχυρώσουν τους όρους παροχής υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος ανταποκρίνεται στην ανάγκη που συμμερίζεται και η νομολογία να προσδιορισθούν τα κριτήρια βάσει των οποίων θα μπορεί να δικαιολογηθεί η λειτουργία ορισμένων δημοσίων μονοπωλίων¹¹².

Κατ' ουσίαν, καταλείπεται στους γενικούς προσανατολισμούς της οικονομικής πολιτικής που εκδίδει το Συμβούλιο, βάσει του άρθρου 99 ΣυνθΕΚ, και σε τελευταίο βαθμό στα κράτη μέλη, η ρύθμιση της κατάλληλης δοσολογίας μεταξύ απελευθερώσεως και παρεμβατισμού για την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί στο κοινοτικό επίπεδο¹¹³. Δεν μπορεί επίσης να περάσει απαρατήρητη η παράκαμψη της δικαιοδοσίας του ΔΕΚ στο ιδιαίτερα ευαίσθητο ζήτημα της παραβιάσεως της Συνθήκης λόγω υπερβολικών δημοσιονομικών ελλειμμάτων¹¹⁴. Σε ειδικότερα θέματα, τα κράτη μέλη δεν δίστασαν εξάλλου να περιορίσουν τις συνέπειες ορισμένων νομολογιακών θέσεων, είτε διότι έθιγαν ζητήματα ηθικής και θεμελιώδεις επιλογές μιας κοινωνίας¹¹⁵ είτε διότι μπορούσαν να αποβούν ιδιαίτερα δαπανηρές για τους κρατικούς προϋπολογισμούς¹¹⁶.

Τα κράτη μέλη ως συντακτικοί νομοθέτες διατηρούν συνεπώς τον τελευταίο λόγο σχετικά με την διαμόρφωση των ειδικότερων πτυχών του οικονομικού προτύπου της Κοινότητας, χωρίς όμως να μπορεί να παραθεωρηθεί και το γεγονός ότι οι ερμηνευτικές επιλογές του ΔΕΚ καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τις θεμελιώδεις αρχές του κοινοτικού οικονομικού συντάγματος και οριοθέ-

112. ΔΕΚ 19 Μαΐου 1993, C-320/91, *Corbeau*, Συλ. Νομ. (1993) I- 2533, σκ. 15, ΔΕΚ 27 Απριλίου 1994, C-393/92, *Almelo*, Συλ. Νομ. (1994) I-1477, σκ. 48, ΔΕΚ 18 Ιουνίου 1998, C-266/96, *Corsica Ferries France*, Συλ. Νομ. (1998) I-3949, σκ. 45.

113. Βλ. Ν. ΣΚΑΝΔΑΜΗΣ, ό.π., in: Κράτος, Δίκαιο και Κοινωνία στην ενοποιημένη Ευρώπη, σ. 265επ.

114. Άρθρο 104§10 ΣυνθΕΚ.

115. Βλ. ΔΕΚ 4 Οκτωβρίου 1991, C-150/90, *Crogan*, Συλ. Νομ. (1991) I-4685, σκ. 18-20, σχετικά με τις σχέσεις της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών με την απαγόρευση των αμβλώσεων στην Ιρλανδία και το πρωτόκολλο αρ. 17, που προσετέθη από την Συνθήκη του Μάαστριχτ και αναγνωρίζει το δικαίωμα στην ζωή του εμβρύου, όπως κατοχυρώνεται από το άρθρο 40§3 του ιρλανδικού Συντάγματος.

116. Βλ. ΔΕΚ 17 Μαΐου 1990, C-262/88, *Barber*, Συλ. Νομ. (1990) I-1889, σκ. 40επ., που προέβη στην επέκταση της αρχής της ισότητας μεταξύ γυναικών και ανδρών σε ορισμένα συνταξιοδοτικά καθεστώτα, και το πρωτόκολλο αρ. 2 σχετικά με το άρθρο 119 (νυν 141) ΣυνθΕΚ, που προσετέθη από την Συνθήκη του Μάαστριχτ και ορίζει περιοριστικά το χρονικό σημείο εκκινήσεως των αποτελεσμάτων της νομολογίας του ΔΕΚ.

τησαν το πλαίσιο οικονομικού παρεμβατισμού του νομοθέτη σε κοινοτικό και εθνικό επίπεδο¹¹⁷.

Για την ολοκλήρωση της εικόνας σχετικά με την συμβολή του ΔΕΚ στην διαμόρφωση του κοινοτικού οικονομικού προτύπου απομένει τέλος να παρατεθούν, σε πολύ γενικές γραμμές, τα κριτήρια που εφαρμόζει ο δικαστής και η ένταση του δικαστικού ελέγχου των ρυθμίσεων του νομοθέτη κατά την άσκηση οικονομικής πολιτικής.

B. Ο βαθμός ελέγχου των επιλογών του κοινοτικού και των εθνικών νομοθετών κατά την εφαρμογή του οικονομικού προτύπου

Στην κοινοτική έννομη τάξη, όπως και σε κάθε συνταγματικό σύστημα, αναπτύσσεται μία θεμελιώδης ένταση μεταξύ, αφενός μεν, της ανάγκης ελέγχου κάθε ρυθμιστικής πράξης, βάσει της αρχής της Κοινότητας δικαίου¹¹⁸, αφετέρου δε, της ευθύνης του νομοθέτη για την αξιολόγηση των προτεραιοτήτων και την στάθμιση των συμφερόντων που απαιτεί η άσκηση οικονομικής πολιτικής. Πρέπει ωστόσο να υπογραμμισθεί ότι η αναγκαία ισορροπία μεταξύ αυτών των εξίσου σημαντικών απαιτήσεων επιτυγχάνεται σε διαφορετικό σημείο αναλόγως του εάν αναφέρεται κανείς στις σχέσεις του ΔΕΚ με τον κοινοτικό ή με τους εθνικούς νομοθέτες. Σε ένα σύστημα ομοσπονδιακού χαρακτήρα που προωθεί την οικονομική ενοποίηση είναι λογικό να αντιμετωπίζονται με μεγαλύτερη αυστηρότητα οι ρυθμιστικές παρεμβάσεις των κρατών μελών, οι οποίες οδηγούν, κατά κανόνα και λόγω των διαφορών μεταξύ των εθνικών διατάξεων, σε περαιτέρω εμπόδια στις ενδοκοινοτικές συναλλαγές, παρά οι παρεμβάσεις των κοινοτικών οργάνων, οι οποίες τείνουν στην υιοθέτηση κοινών κανόνων και την εναρμόνιση των όρων ανταγωνισμού εντός της κοινής αγοράς¹¹⁹.

117. Σχετικά με την δυνατότητα να θεωρηθεί ότι θεμελιώδεις αρχές, όπως η απαγόρευση διακρίσεων και η αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας, αποτελούν μέρος ενός «σκληρού πυρήνα» του κοινοτικού συντάγματος που δεν υπόκειται σε αναθεώρηση, σύμφωνα με την νομολογία του ΔΕΚ περί προστασίας των «θεμελίων της Κοινότητας», γνωμοδότηση 1/91 της 14ης Δεκεμβρίου 1991, Συλ. Νομ. (1991) I-6079, σκ. 71-72, βλ. J. L. DA CRUZ VILACA/N. PICARRA, *Y a-t-il des limites matérielles a la révision des traités instituant les Communautés Européennes*, Cahiers de droit européen 1993, σ. 3επ., 29.

118. ΔΕΚ 23 Απριλίου 1986, 294/83, *Les Verts κατά Κοινοβουλίου*, Συλ. Νομ. (1986) 1339, σκ. 23.

119. Βλ. πιο αναλυτικά R. BARENTS, ό.π., 33 *German Yearbook of International Law* 1990, σ. 14επ.

Δεν είναι έτσι τυχαίο ότι η νομολογία αναγνωρίζει την διακριτική εξουσία του κοινοτικού νομοθέτη να επιλέγει συγκεκριμένους στόχους και να καθορίζει τις προτεραιότητες κατά την άσκηση των κοινών πολιτικών¹²⁰. Με την ίδια λογική και εν όψει των ιδιαίτερων δυσκολιών που συνεπάγεται η αναζήτηση συμβιβασμών μεταξύ πολλών διαφορετικών κρατών εντός του Συμβουλίου¹²¹, αναγνωρίζεται η δυνατότητα των κοινοτικών οργάνων τόσο να προβαίνουν σε προοδευτική εναρμόνιση των εθνικών διατάξεων που περιορίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία¹²², όσο και να μην υιοθετούν το ανώτερο επίπεδο προστασίας που εφαρμόζεται στα κράτη μέλη σχετικά με τους στόχους γενικού συμφέροντος που εξυπηρετούν οι εναρμονιζόμενες εθνικές διατάξεις¹²³.

Εντούτοις, πρέπει να επισημανθεί και η πιο σύγχρονη τάση της νομολογίας, η οποία φαίνεται να υιοθετεί πλέον ένα πλαίσιο ελέγχου των κοινοτικών μέτρων που περιορίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία, το οποίο συγκλίνει με αυτό που εφαρμόζεται κατά τον έλεγχο των κρατικών εμποδίων στις ενδοκοινοτικές συναλλαγές¹²⁴. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζεται, σε ένα πρώτο στάδιο, εάν τα κοινοτικά μέτρα επηρεάζουν δυσμενώς τις ενδοκοινοτικές ροές και, σε ένα δεύτερο στάδιο, εάν τα εμπόδια που τυχόν διαπιστώνονται δικαιολογούνται από λόγους γενικού συμφέροντος και ικανοποιούν τις απαιτήσεις της αρχής της αναλογικότητας¹²⁵. Παρά την τάση συγκλίσεως, δεν θα πρέπει να παραθεωρούνται ορισμένες βασικές διαφορές ως προς τα κριτήρια ελέγχου των κοινοτικών μέτρων¹²⁶. Πρώτον, τα κοινοτικά μέτρα εναρμονίσεως θα πρέπει

120. Βλ. ΔΕΚ 22 Μαΐου 1985, 13/83, *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατά Συμβουλίου*, Συλ. Νομ. (1985) 1513, σκ. 49-50, σχετικά με την κοινή πολιτική μεταφορών, και ΔΕΚ 5 Οκτωβρίου 1994, C-280/93, *Γερμανία κατά Συμβουλίου*, Συλ. Νομ. (1994) I-4973, σκ. 47επ., σχετικά με την κοινή αγροτική πολιτική.

121. ΔΕΚ 18 Απριλίου 1991, C-63/89, *Assurances du Crédit*, Συλ. Νομ. (1991) I-1799, σκ. 10.

122. ΔΕΚ 21 Φεβρουαρίου 1984, 37/83, *Rewe-Zentrale*, Συλ. Νομ. (1984) 1229, σκ. 20.

123. ΔΕΚ 13 Μαΐου 1997, C-233/94, *Γερμανία κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου*, Συλ. Νομ. (1997) I-2405, σκ. 48, ΔΕΚ 7 Νοεμβρίου 2000, C-168/98, *Λουξεμβούργο κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου*, (αδημοσίευτη) σκ. 43-44, σχετικά με τον βαθμό προστασίας των καταναλωτών.

124. Βλ. σχετικά Κ. BOSKOVITS, *Le juge communautaire...*, ό.π., σ. 731επ.

125. Βλ. ενδεικτικά ΔΕΚ 2 Φεβρουαρίου 1988, 61/86, *Ηνωμένο Βασίλειο κατά Επιτροπής*, Συλ. Νομ. (1988) 431, σκ. 10-11, σχετικά με τους δασμούς και τις επιβαρύνσεις ισοδυνάμου αποτελέσματος, και ΔΕΚ 25 Ιουνίου 1997, C-114/96, *Kieffer*, Συλ. Νομ. (1997) I-3629, σκ. 28-36, σχετικά με τους ποσοτικούς περιορισμούς και τα μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος.

απαραιτήτως να μην υπερβαίνουν τα όρια των εξουσιοδοτικών διατάξεων των Συνθηκών και να συμβάλλουν στην μείωση των εμποδίων στις ενδοκοινοτικές συναλλαγές¹²⁷, κάτι που δεν αποτελεί προϋπόθεση για την συμβατότητα των εθνικών μέτρων. Δεύτερον, η νομολογία αναγνωρίζει, ιδίως στο πλαίσιο της κοινής αγροτικής πολιτικής, την δυνατότητα να δικαιολογηθούν λόγω επιτακτικών αναγκών κοινοτικά μέτρα που επιβάλλουν (χρηματικές) επιβαρύνσεις ισοδυνάμου αποτελέσματος (*taxes d'effet équivalent*), κάτι που δεν ισχύει για τα εθνικά μέτρα¹²⁸. Τρίτον, δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι αντιτάσσεται στα κοινοτικά όργανα η απαγόρευση μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος σε όλη την έκταση που αντιτάσσεται στα κράτη μέλη, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά μέτρα κοινής αγροτικής πολιτικής που περιορίζουν τους όρους παραγωγής και εμπορίας ορισμένων προϊόντων.

Η σημαντικότερη όμως διαφοροποίηση δεν αφορά στα κριτήρια ελέγχου αλλά στην ένταση του δικαστικού ελέγχου κατά την εξέταση από το ΔΕΚ της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας των κοινοτικών και των εθνικών μέτρων που περιορίζουν τις ενδοκοινοτικές συναλλαγές και γενικότερα επιβαρύνουν τους επιχειρηματικούς φορείς¹²⁹. Κατά κανόνα, ο δικαστής δέχεται ότι μόνο προφανώς απρόσφορα και ακατάλληλα μέτρα των κοινοτικών οργάνων σε σχέση με τους επιδιωκόμενους σκοπούς μπορούν να κηρυχθούν παράνομα¹³⁰, και αποφεύγει να εξετάσει εάν το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα θα μπορούσε να επιτευχθεί με λιγότερο επαχθή μέτρα¹³¹.

Αντιθέτως, κατά τον έλεγχο των κρατικών ρυθμίσεων, το ΔΕΚ δεν επιδεικνύει την ίδια αυτοσυγκράτηση, αλλά εμπλέκεται πολύ συχνά στον έλεγχο της αναγκαιότητας των εμποδίων που επιβάλλονται στην ελεύθερη κυκλοφορία και προκρίνει εναλλακτικές λύσεις που περιορίζουν τις επιλογές του εθνι-

126. Βλ. σχετικά P. OLIVER, *La législation communautaire et sa conformité avec la libre circulation des marchandises*, *Cahiers de droit européen* 1979, σ. 244επ., 255επ.

127. ΔΕΚ 5 Οκτωβρίου 2000, C-376/98, *Γερμανία κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου*, (αδημοσίευτη), σκ. 83-84.

128. ΔΕΚ 2 Φεβρουαρίου 1988, *Ηνωμένο Βασίλειο κατά Επιτροπής*, ό.π., σκ. 10-11.

129. Σχετικά με τον έλεγχο της αναλογικότητας, βλ. ιδίως G. DE BURCA, *The Principle of Proportionality and its Application in the EC Law*, *Yearbook of European Law* 1993, σ. 105επ., Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, *Η αρχή της αναλογικότητας στη νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, *ΕΕΕυρΔ* 1997, σ. 1επ. και 247επ.

130. Βλ. πχ. ΔΕΚ 5 Οκτωβρίου 1994, *Γερμανία κατά Συμβουλίου*, ό.π., σκ. 90.

131. ΔΕΚ 13 Μαΐου 1997, *Γερμανία κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου*, ό.π., σκ. 55-57.

κού νομοθέτη¹³². Σε ορισμένες περιπτώσεις, μάλιστα, τίθεται υπό αίρεση και αυτό το επίπεδο προστασίας των στόχων γενικού συμφέροντος που εξυπηρετούν οι εθνικές ρυθμίσεις λόγω των δυσανάλογα επαχθών θυσιών που επιφυλάσσονται στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων και των υπηρεσιών (αρχή της αναλογικότητας εν στενή εννοία)¹³³. Πάντως, δεν θα πρέπει να διαφεύγει της προσοχής ότι η ένταση του δικαστικού ελέγχου των κρατικών ρυθμίσεων προσαρμόζεται ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες κάθε τομέα και λαμβάνεται σοβαρά υπ' όψιν η ευαισθησία των κρατών μελών για τον σεβασμό των επιλογών τους σε καίρια θέματα, όπως η προστασία της δημόσιας ηθικής και της δημόσιας τάξης¹³⁴, η οργάνωση των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως¹³⁵, ή ακόμη η παροχή, με οικονομικά αποδεκτούς όρους, ορισμένων βασικών υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος¹³⁶. Το ΔΕΚ δέχεται έτσι εμμέσως ότι τα κράτη μέλη διατηρούν, σε ορισμένους τομείς, την πρωτεύουσα αρμοδιότητα να νομοθετούν και την διακριτική εξουσία να σταθμίζουν τα διακυβευόμενα συμφέροντα, με αποτέλεσμα τον περιορισμό του δικαστικού ελέγχου στην ύπαρξη διακρίσεων λόγω ιθαγενείας και προφανώς εσφαλμένων εκτιμήσεων του εθνικού νομοθέτη¹³⁷.

Προκύπτει συνεπώς ένα σαφώς διαφοροποιημένο σύστημα ελέγχου των κοινοτικών και εθνικών μέτρων που παρεμποδίζουν τις ενδοκοινοτικές συ-

132. Για μία ανάλυση της ιδιαίτερα πλούσιας νομολογίας σχετικά με τον έλεγχο της αναγκαιότητας (*contrôle de nécessité*) των κρατικών ρυθμίσεων που συνιστούν εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία, βλ. Κ. ΒΟΣΚΟΒΙΤΣ, *Le juge communautaire...*, ό.π., σ. 265επ. Σχετικά με τον έλεγχο της αναγκαιότητας των αποκλειστικών δικαιωμάτων που χορηγούν τα κράτη μέλη σε σχέση με τις επιταγές των κοινοτικών κανόνων ανταγωνισμού, βλ. ιδίως ΔΕΚ 19 Μαΐου 1993, C- 320/91, *Corbeau*, Συλ. Νομ. (1993) I-2533, σκ. 14επ.

133. Βλ. ενδεικτικά ΔΕΚ 20 Σεπτεμβρίου 1988, 302/86, *Επιτροπή κατά Δανίας*, Συλ. Νομ. (1988) 4607, σκ. 20- 21, ΔΕΚ 26 Φεβρουαρίου 1991, C-198/89, *Επιτροπή κατά Ελλάδος*, Συλ. Νομ. (1991) I-727, σκ. 21επ.

134. Βλ. αντιστοίχως ΔΕΚ 14 Δεκεμβρίου 1979, 34/79, *Henn and Darby*, Συλ. Νομ. (1979-II) 781, σκ. 16επ., ΔΕΚ 4 Δεκεμβρίου 1974, 41/74, *Van Duyn*, Συλ. Νομ. (1974) 537, σκ. 20επ.

135. ΔΕΚ 7 Φεβρουαρίου 1984, 238/82, *Duphar*, Συλ. Νομ. (1984) 523, σκ. 16επ., ΔΕΚ 17 Ιουνίου 1997, C-70/95, *Sodemare*, Συλ. Νομ. (1997) I-3395, σκ. 32επ.

136. ΔΕΚ 23 Οκτωβρίου 1997, C-157/94, *Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών*, Συλ. Νομ. (1997) I-5699, σκ. 58.

137. Βλ. ενδεικτικά ΔΕΚ 15 Σεπτεμβρίου 1994, C-293/93, *Houtwipper*, Συλ. Νομ. (1994) I-4249, σκ. 22, ΔΕΚ 24 Μαρτίου 1994, C-275/92, *Schindler*, Συλ. Νομ. (1994) I-1039, σκ. 61.

ναλλαγές. Σε αυτό το πλαίσιο, η εφαρμογή των δικαιολογητικών ρητρών υπέρ των κρατών μελών υπόκειται κατά κανόνα σε εκτενή έλεγχο από την νομολογία με επιμέρους προσαρμογές ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του κάθε τομέα, ενώ ο δικαστής δεν φαίνεται διατεθειμένος να ακυρώσει τις επιλογές του κοινοτικού νομοθέτη παρά μόνο σε περίπτωση που ο τελευταίος επιτρέπει ή εισάγει νέες κατατμήσεις της κοινής αγοράς ή ακόμη υπερβαίνει σαφώς τα όρια των εξουσιοδοτικών διατάξεων των Συνθηκών.

Η εξέταση της νομολογίας του ΔΕΚ δείχνει ότι το ερώτημα σχετικά με την μορφή και το συγκεκριμένο περιεχόμενο του οικονομικού συντάγματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας δεν επιδέχεται σχηματικές και οριστικές απαντήσεις, που καταλήγουν είτε στην πιστή εφαρμογή ενός δογματικού προτύπου είτε στην αξιωματική αποδοχή της οικονομικής ουδετερότητας των κοινοτικών Συνθηκών. Η στάση του κοινοτικού δικαστή εμπνέεται από πραγματισμό και εμφανή διάθεση να μην λάβει θέση σε θεωρητικές διαμάχες περί των σχέσεων δικαίου και οικονομίας, δημοσίων παρεμβάσεων και λειτουργίας της οικονομίας της αγοράς. Το οικονομικό πρότυπο, το οποίο συγκροτεί ερμηνευτικά ο δικαστής, έχει αναμφίβολα φιλελεύθερο θεμέλιο στο μέτρο που, αφενός μεν, αναγνωρίζονται ως δομικές αρχές της κοινής αγοράς η ελεύθερη κυκλοφορία των αγαθών και των παραγωγικών συντελεστών και η εγκαθίδρυση ενός καθεστώτος ανόθευτου ανταγωνισμού, αφετέρου δε, προστατεύεται η οικονομική ελευθερία των ιδιωτών από εθνικές και κοινοτικές ρυθμίσεις που περιορίζουν τις ενδοκοινοτικές συναλλαγές και επιβάλλουν βάρη στους επιχειρηματικούς φορείς. Ένα σύστημα κεντρικού σχεδιασμού της οικονομίας και εκτεταμένων εθνικοποιήσεων πολύ δύσκολα συμβιβάζεται συνεπώς με την λειτουργία μιας ενιαίας αγοράς με ελεύθερες ενδοκοινοτικές ροές. Απαραίτητο όμως συμπλήρωμα και εξίσου καθοριστικό στοιχείο του οικονομικού προτύπου αποτελεί ο ανοικτός χαρακτήρας του, η δυνατότητα δηλαδή να λαμβάνει συγκεκριμένο περιεχόμενο μέσω νομοθετικών παρεμβάσεων που καλύπτονται από τις δικαιολογητικές ρήτρες των Συνθηκών και θέτουν και, εν ανάγκη, αναπροσαρμόζουν τα ακριβή όρια μεταξύ οικονομικής απελευθέρωσης και παρεμβάσεως σε κάθε περίπτωση. Υπ' αυτούς τους όρους, και σε αυστηρά νομικό επίπεδο, το οικονομικό πρότυπο της Κοινότητας, όπως διαμορφώνεται από το ΔΕΚ, δεν αποκλείει την εισαγωγή μέτρων που συγκροτούν ένα καθεστώς μεικτής οικονομίας.

Από την άλλη πλευρά όμως, δεν θα πρέπει να παραθεωρείται ότι η πολιτική άλλων οργάνων, όπως της Επιτροπής, μπορεί να προωθεί ερμηνείες της νομο-

λογίας του ΔΕΚ που περιορίζουν με ακόμη πιο δραστικό τρόπο τις παρεμβάσεις των κρατών μελών¹³⁸. Τέλος, η ανάλυση των νομικών περιορισμών που απορρέουν από τις κοινοτικές Συνθήκες δεν εξαντλεί το ζήτημα του οικονομικού συντάγματος και πιο συγκεκριμένα παρακάμπτει τους πρακτικούς περιορισμούς οικονομικής φύσεως που αντιμετωπίζουν οι εθνικές αρχές κατά την άσκηση πολιτικής υπό καθεστώς ελεύθερων συναλλαγών σε συνδυασμό με τις δεσμεύσεις που προκύπτουν στο πλαίσιο της πολυμερούς εποπτείας και της δημοσιονομικής πειθαρχίας που οργανώνουν οι διατάξεις της Συνθήκης του Μάαστριχτ για την οικονομική ένωση.

138. Βλ. W. DEVROE, *Privatizations and Community Law: Neutrality versus Policy*, 34 *Common Market Law Review* 1997, σ. 267επ., 279επ.